

D. G. Monrad og Tilbageetoget fra Dannevirke.

Af Erik Skram. †

Skønt Redaktionen ved Optagelsen af en saa stærkt personligt præget Skildring af et saa betydningsfuldt Punkt i vor Historie som Dannevirkes Rømning og af den Mand, der da stod i Spidsen for Landets Regering, kunde have ønsket, at de Resultater, Forfatteren er naaet til, og de Domme, han føjder, havde været mere omhyggeligt dokumenterede ved Henvisning til de Kilder, Synet paa Personer og Forhold er øst af, har vi dog ment at burde give Afhandlingen Plads her i „Sønderjydske Aarbøger“ som et ganske vist ensidigt men dog velskrevet og interessant Forsøg paa at skildre Sider i Monrads Karakter, der kan forklare hans Forhold til Begivenheder, som blev af stor Rækkevidde for hele Landet men især for vor Landsdel.

Redaktionsudvalget.

Monrad var 63 Aar, Biskop over Lolland-Falsters Stift, Enkemand og nyforlovet, da jeg i Sommeren 1874 som ung Mand og Gæst blandt adskillige andre paa en sjællandsk Herregaard lærte ham personlig at kende, idet ogsaa han blev Gæst der i nogle Dage.

Jeg syntes ikke om ham, diger, ret usoigneret, tilsyneladende vel fornøjet med Tilværelsen og indladende som han var, og jeg maa sige, at heller ikke hos de andre unge af begge Køn i det tæt samlevede Selskab paa Herregaarden gjorde han Lykke. Af de ældre var kun Husets naadige Frue ham for Alvor god, men det hidrørte fra særlige Forhold. Jeg antager, at havde ikke denne fremtrædende Tilfredshed med sig selv og med Skæbnen, der nylig havde ført en rig og begavet Dame i hans Arme, ligget ham saa tydelig paa den lidt læspende Tunge, vilde vi unge have taget bedre imod ham.

Han kom ikke ind iblandt os som en ukendt. Vidste vi ikke andet om ham, var det os dog i høj Grad nærværende, at han i 1864 havde staaet i Spidsen for Landets Styrelse, da Danmark led sit bitre sidste Nederlag, at han derpaa var udvandret til Ny-Zeeland — som vi troede for bestandig og for sine politiske Syn-

ders Skyld —, men at han nogle faa Aar derefter uforvarende var vendt tilbage, havde indladt sig paa at tale manende Ord til Folket, var blevet ansat af Staten som lønnet Præst paany til Trods for en Ordning med en kapitaliseret Pension, han havde faaet udbetalt en Gang for alle, da han drog bort, og at han efter to forgæves Forsøg paa at blive Folketingsmand havde slaaet sig til Ro som Biskop paa det grøderige Falster. Havde der nu over hans Væsen været blot Spor at finde af den store Alvor og af Smerten, der for vor Forestilling til evige Tider vilde være knyttet til hans Navn, vilde han vistnok let kunne have gjort paa os et helt andet Indtryk end det, vi modtog, smukt og præget af Aand som hans fyldige Præsteansigt var med de mærkelig dybe og — som det saa ud — dybt skuende Øjne.

Det var de Øjne, vidste vi, han forfærdede Lolland-Falsters Præster med. Naar han uanmeldt pludselig ved Gudstjenestens Begyndelse dukkede frem der nede i Kirken blandt Tilhørerne og saa op mod Præsten, der paa Prækestolen skulde til at indlede de opbyggelige Ord, virkede han paa den ulykkelige som den mægtige *Boa constrictor* paa Fuglen i Tropernes Plantemylder. Uvægerlig gik Præstens Forestillinger til Bunds i disse Øjnes uransagelige Dyb. Bagefter kunde Bispen saa inde i Præstens Lønkammer paa sin venlige Maade sige: »Jeg synes, der var lige som nogle Huller i Deres Præken i Dag, min kære Pastor N. N., det skulde De se en anden Gang at faa anderledes«.*)

*) En velvillig Opsamler af Smaatræk fra Monrads Biskoptid fortæller dog, at han ikke altid ved de retledende, gerne ironisk holdte Bemærkninger til Præst eller Skoie-

Det var for øvrigt ogsaa de Øjne, ved Hjælp af hvilke, sagde man blandt os, han havde draget sin nye Brud, Emmy Hage, født Tutein, Enke efter Politikeren Hother Hage, Byfoged i Stege, til sig og paa forbløffende kort Tid forvandlet fra en sengeliggende overnervøs Patient til en sund og glad Kvinde, og lad mig sige det med det samme, det var med den Personlighed, der var bag Øjnene, han overfor Hustruen holdt, hvad Øjnene havde lovet. Det blev efter alle Kendinges Udsagn et lykkeligt Ægteskab.

Men derom kunde vi unge paa det Tidspunkt, jeg her taler om, intet vide. Vi lagde kun Mærke til den lidet pilne, fedladne Mand med den langsomme, tyndt lydende Stemme og den slæbende Gang, der ved Kaffen efter Middagsscenerne overfor de nedringede unge Damer en for en under smaa afsides Henvendelser tilbød i Forlovelsesanliggender at være deres Hjerters fortrolige, »for saadan noget forstod han sig godt paa«, og som ved Aftencigaren hos den af os mandlige Gæster, der var begunstiget med to Værelser — Højærværdigheden mødte her med Rejsepibe og nedtraadte broderte Morgensko —, i tilbagelænet Nyden priste den Tilstand at være i Besiddelse af »saadanne to smaa Værelser, lidt Tobak og intet i Verden at have at tænke paa«, og vi blev ikke lokkede til at glide med ind i det biskoppelige dolce far niente. Jeg blev det saa meget mindre, som Monrad i det almindelige selskabelige Samkvem paa Herregaarden en

lærer, han under Visitatserne anvendte, tog Hensyn til om Udtalelsen paa Grund af andres Nærværelse eller ved Sted og Lejlighed kunde blive særlig saarende. »Han kunde ved Bordet og Bægeret sige, hvad der ubetinget hørte Enrum og alvorlige Forhold til«. Herpaa anfører saa Meddeleeren Eksempler.

Aften havde ladet en Ytring falde, som jeg syntes, jeg maatte søge at komme om bagved.

Herren til de mange Herligheder, vi Gæster nød godt af, havde dette Aar i Monrads Nærværelse fortalt den Historie, vi var vant til i det mindste én Gang i Sommerens Løb at faa at høre, fremsagt af en vellydende, lav og noget sløret Stemme: »Fjernt fra Alfarvej groede der i en træfattig Egn en mægtig Eg. Oprindeligt havde den i Højsommerens Tid været Valfartsted for Egnens Befolkning, og under dens Krone var mangan Aften henrunden med Spisen og Drikken og Snakken og Sang og Dans og anden Forsøg paa Glæde. Men efterhaanden havde Egen mistet sin Tiltrækningskraft. Det var blevet klart for alle, at den besad en farlig Egenskab: under dens Grene maatte alle tale Sandhed, og ingen kunde dér gemme paa en Hemmelighed. Højt maatte alle udsige, hvad der hidtil i Skjul havde ligget paa Bunden af deres Sind. Der havde i Ly af Egen fundet en gensidig Meddelen Sted af de mærkeligste Ting. Gamle Venner, der havde sat sig til Hvile i dens Skygge, havde rejst sig som dødelige Fjender, Ægtefolk var Arm i Arm gaaet ind under Egen og havde forladt Stedet med den faste Beslutning aldrig mere at se hinanden, Handeler havde maattet gaa tilbage paa Grund af de under de grønne Blade aabenbarede Kæltringestreger osv. osv., hele Samfundet der paa Egnen maatte gaa sin Opløsning i Møde, hvis ikke man skyede Egens Omraade. Og man gjorde det. Det var kun Folk, som ikke kendte Træets Egenskab, der nu søgte ind under dets Krone. I Livet kan Sandhedens Træ ikke taales«.

Vi husvante havde, som sagt, hørt denne Fortælling nogle Gange før, og en respektfuld Tavshed ind-

traadte, da den gamle Herre tav. Saa lød Monrads underlige skrattende Stemme: »Det vilde nu alligevel være interessant at have saadan et Sandhedens Træ i sin Nærhed, for under det kunde man da i alt Fald altid faa at vide, hvad man selv mente«.

Det var Danmarks Konsejlspræsident fra hint begivenhedstunge Aar 1864, som lod denne Bemærkning falde, og Tavsheden i Stuens dæmpede Lampe-lys gled fra at være respektfuld over til at være forlegen.

Med en vis pinlig Følelse var jeg fra da af besluttet paa at skaffe mig et Indblik i Mandens Tankegang, og ved en af Aftensammenkomsterne i »de to smaa Værelser« indledte jeg en Samtale af nogenlunde alvorlig Art. Monrad værgede for sig, han vilde som sædvanlig blive ved den godsnakkende spøgefulde Tone, men jeg holdt ham fast, og der kom efter ung akademisk Sædvane den Gang en og anden filosofisk Vending frem i mine Ord. Det syntes Biskoppen aldeles ikke om, for filosofisk Tænkning var han øjensynlig bleven fremmed, og mere og mere søgte han under Bevarelsen af alle Høflighedens Former at fremskynde en Afslutning af Samtalen. Paa en ret almindelig Bemærkning fra min Side om vor intellektuelle Famlen, der forvirrede saa mange Mennesker, idet vor Viden aldrig kunde naa ind til Tingenes egentlige Væsen, svarede han, let skuttende sig og tyende ned, lige som til et sikret Tilflugtssted, i Lænestolens Dyb, at der altid vilde være Hjælp at finde for et søgende Menneske, naar det for Alvor gjorde sig fortrolig med —: »Bønnens Verden«. Jeg skal efter Sigende paa dette Tidspunkt have set noget opgivende ud, og vist er det, at jeg efter denne Bemærk-

ning, der ikke stod i Forbindelse med noget af det, der var blevet berørt i Samtalens Løb, følte mig underlig tanketom og intet havde imod at gaa over til en Undersøgelse af et af Dagens lettere Emner, hvilket derpaa skete.

Naturligvis var vi unge uretfærdige mod Monrad den Gang. Det er den fremadstræbende Slægt altid mod de gamle. Vi forstod ikke, at det var en utaalmodig Mand, vi havde for os, at Livet paa en Maade var blevet nyt for Monrad og nu atter skulde leves, og at alt da skulde foreligge færdigt med det samme. Der var ikke Tid til at vente, indtil de i Tilværelsen fordelte smaa smilende Ting føjede sig af sig selv efter hans Ønsker og Evner. Og fremfor alt vilde han have Fred nu, for én Gangs Skyld være fri for det Jeg, der havde sat sine Mærker i andre Folks Bevidsthed. Han fordrede Ret til at være den nye Mand, han for sin Kærlighedssejers Skyld følte sig at være, umiddelbart runden af Naturens Skød eller, som han vel vilde sige, stegen frem ved Guds Naade, og denne Ret tænkte vi ikke paa at indrømme ham. En erotisk svært bevæbnet klæder nu engang ikke mellem unge ligeglade Mennesker, hvis Forelskelser berører deres Hjærter saa let som Søndenvinden deres Øjenlaags Vipper, og Elskovslængsel hos en Præst til Aars, hvor meget Ørn han end senere monne vise sig at være, vækker ikke Deltagelse; man tænke paa Modstanden inden for Grundtvigs egen Kreds mod hans to sidste Ægteskaber. Sagen var, at Monrad manglede selskabelig Tække og vidste det ikke. Han gav sig i god Tro Blottelser, hvor en i Selskabslivets Sædvaner mere forfaren vilde være kommet uanfægtet igennem.

Da Monrad som 37-aarig lollandsk Præst, efter i hele sit voksne Liv at have været en aandelig Nr. 1, for en kort Tid blev Minister, og noget efter at være traadt tilbage fra denne Stilling blev Biskop, og efter sin Afskedigelse som saadan under et fjendtligt sindet Ministerium — da en uvelkommen Ventetid var gaaet — blev den højeste Embedsmand i Kultusministeriet næst Ministeren, og endelig paa ny Minister og denne Gang fik Titel og Rang med Ekscellenser, tilegnede han sig foruden den Myndighed, der passede i »den røde Bygning« og saa nogenlunde i Ministerværelserne ved Folketingssalen paa det gamle Christiansborg, til Brug i »Selskabet« en Elskværdighed, som ikke gjorde Lykke.¹⁾ Talrige er de Historier, der i Monrads Ministertid fortaltes om de Fejltagelser, han begik i de »højere« og »højeste« Cirkler, som hans Rang gav ham Adgang til, og hvor han mente at burde optræde som smidig Selskabsmand.²⁾ Naar man er kommen ind i Verden som en indesluttet Dreng i smaa Kaar og er bleven opdraget i et lille Hjem i en Provinsby for senere indtil Studenteraarene at leve med sine Lærebøger paa Landet hos

¹⁾ En her henhørende Anekdote skal jeg meddele. Da Monrad anden Gang var Biskop, kom han under en af sine talrige Visitatser til en Præst paa Lolland, hvor han befandt sig vel, og efter den traditionelle »store« Middag i Præstegaarden vilde han over for Husets unge Datter, der i Dagligstuen tragtede Kaffen, give Udtryk for sit Velbefindende. Hun traadte hen til Bordet, hvor hun stod bag den dampende »Maskine«, og sagde med sin mildeste Læspen: »I Sandhed, der skal en lykkelig Kvindehaand til at tragte god Kaffe.« »Ja, og Bønner,« svarede den unge Dame, og dertil havde Biskoppen intet at sige, fortæller man.

²⁾ Se bl. a. Kriegers Dagbøger II, 99, 150—151, 214.

en Landsbypræst, tilegner man sig ikke, selv om Hjemmet i Præstegaarden var mærket af Tidens bedste Dannelse, og man forholdsvis tidlig bliver en lykkelig Familiefader i trygge og livlige Hovedstadsforhold, en Patriciers lette Væsen, fordi man faar en Mængde af Maanedens Dage besat med Indbydelser til »fine« Huse, og man gør uklogt i at mene, at det her blot kommer an paa at lade, som om alt i denne Henseende er i Orden, naar man da ikke, som Baggesen var det, er i Besiddelse af en vis Serie af Egenskaber, der hjælper en over Vanskelighederne.

Endog i Monrads Tid klarede man sig højt op i Samfundet uden at kende meget til egentlig selskabelig Pligt, uagtet ganske vist Fordringerne i den Retning ikke var saa forsvindende smaa, som de senere er blevet. En Mand som Minister P. G. Bang slæbte Kontorvanerne med sig ind ved Kongens Tafel ikke mindre end ved sit eget Bord, og han var lige meget og lige lidt anset for det, men han gjorde heller ikke Fordring paa eventuelt at blive taget for en Celadon. Skipperenkens Søn fra Flensborg, Hans Lassen Martensen — ham, Prinsesse Caroline uvægerlig kaldte Mortensen —, var trods Bispekrud, Fru Heibergs Gunst og efterhaanden intim Stilling ved Hove ret kejtet til sin Dødsdag; Aandens fineste Riddersmand i Danmark, som for øvrigt for sit paafaldende Udseendes Skyld af den respektløse Frederik 7. blev kaldet »Stangrotten«, Gehejmeetatsraad og forhenværende Minister A. F. Krieger,¹⁾ der talte det

¹⁾ »Man har mangen lystig Historie om,« hvorledes Frederik 7. gav Krieger »adskillige Lektioner i, hvad Etiketten fordrede,« skriver P. Vedel ved Kriegers Død 1893. Letterstedtske Tidsskrift. 1893, 587.

smukkeste dansk med et Organ saa bøjeligt og stærkt og lyst, som var det drejet i Elfenben, lærte aldrig at tage Hænderne af Lommen, hvor det gjordes Behov, selv ikke naar han i næsten ekstatisk Lykke, let parfumeret og i sin bedste Frakke, der var skævt knap-pet, stirrende over Brillerne sad i Rosenvængevillaens intime »Lanterne«, som der særlig indladt, lyttende til Fru Heibergs selvbevidste, snart følelsesfulde, snart djærve, altid ladylike Fortrolighed.

Og saaledes kunde man gaa Mændene fra hin Periode igennem uden at finde mange, der kunde gøre Figur i en Salon. Orla Lehmann var vel den, der i saa Henseende kom en tidligere Tids Fordringer nærmest. Ogsaa den i de unge Aar forlegne Hall,¹⁾ nu med alle Evropas Storkors og Stjærner skødesløst hæftet paa Kjolebrystet og længere nede paa Figuren, vakte ved sin duvende Anselighed, sin Ro og smukke Skikkelse, naar han glad af Sind traadte ind under Lysekronernes bløde Skær, endog de kræsnes Sympati. Men Monrad opnaaede, som sagt, ikke dette, skønt det kunde være faldet i hans Lod, hvis han ikke netop saa ivrig havde stræbt derefter.

Det, der i 1874 fik os unge til selskabelig at holde os tilbage fra Monrad og til i Krogene at være morsomme paa hans Bekostning, var i lille Format det samme, som i de store Øjeblikke i hans sidste Ministertid var hans Ødelæggelse: han passede ikke ind i og tog fejl af de Forhold, hvori han selv havde bragt sig.

¹⁾ »Bødkerdrenge«, som Frederik 7. undertiden i Vrede kaldte ham. Han var Søn af den velhavende Bødkermester Hall paa Christianshavn.

Monrads Deltagelse i det offentlige Liv her i Landet begyndte hin Decemberaften 1839, da han ved et tilfældigt Møde paa Gaden med Studenterkammeraten, den da vildt konservative siden saa frisindede Frederik Barfod, lod sig bevæge til at tage Del i det af den ham personlig ukendte candidatus juris Orla Lehmann sammenkaldte Studentermøde i Hotel d'Angleterre, hvis Hensigt var at faa vedtaget en Adresse til den nye Konge, Kristian 8., om Indførelse af en fri Forfatning i Danmark. For en stor Del ved Monrads improviserede Bistand blev Planen gennemført.

I de 24 Aar, som strækker sig fra denne Aften til den sene Eftermiddagstime den sidste Dag i 1863, da Monrad i det gule Palæ i Amaliegade præsenterede sit nydannede Ministerium for Kristian 9., stod Monrad saa for den almindelige Bevidsthed og staar for den historiske Overlevering i Nutidens Danmark, som en Mand, der med Rette kunde have baaret paa sit Hoved Borgerkronen for fremragende politisk Daad inden for Kongerigets Enemærker: i Begyndelsen en mere beskeden, i 1848 en med Laurbærblade omvunden, i 1861 en gylden med brede Tinder. Og alligevel, da Efterretningen 1. Jan. 1864 kom ud om, at Monrad havde dannet den ny Regering og nu som Konsejlspræsident nogenlunde ene — i Ministeriet sad der, næst Chefen, lutter for den offentlige Mening lidet betydende Mænd — skulde bestemme Landets Politik i de vanskelige Tider, alle vidste, vi gik i Møde, var der ikke Glæde mange Steder i den Anledning uden sikkert i Monrads Sjæl og med Maade hos forskellige af Modstanderne af den Politik, den nu afgaaede Hall bar Ansvaret for.

»Monrad — ja, hvad vil han?« skrev med et ængsteligt Krads i Pennen i et Brev fra Kiel den der som Professor i dansk ansatte Chr. K. F. Molbech til Vennen, Docent i Filosofi ved Københavns Universitet, senere Professor, Hans Brøchner, og som Molbech spurgte, blev der spurgt Landet over. Brøchner svarede fra København med en Vending, der i Datiden om den omspurgte hyppig blev anvendt. »Monrad kan nok have Lyst til Eksperimenter,« og han føjer saa til for egen Regning: »men der er en Grænse, han ikke gaar ud over.«¹⁾ Megen Beroligelse kunde der dog ikke hentes ud af denne sidste Sætning. Hvor Monrad vilde sætte Grænsen for sine Forsøg, vidste Brøchner ikke, og det var der ingen, der vidste, heller ikke Monrad selv.

Glæde var der i Monrads Sjæl hin Nytaarsnat, skønt han senere har villet nægte det. Han skriver 16 Aar efter Tildragelsen i sin — dog først 1914 af Aage Friis udgivne — »Redegørelse« for sin Deltagelse i Begivenhederne i 1864: »De politiske Forhold [ved Overgangen fra 1863 til 1864] var iøvrigt af den Beskaffenhed, at man [s: den tiltrædende Konsejlspræsident] selv med den gunstigste Udvikling [ikke] kunde vente et Udbytte. Den, der tog Ledelsen, maatte være fattet paa dermed at ende sin politiske Løbebane.«²⁾ Disse Ord giver som saa meget andet af, hvad Monrad i sit 69.-70. Aar skrev i sin »Redegørelse«, et meget afbleget og ufuldstændigt for ikke at sige fejlagtigt Billede af det, der foregik i den

¹⁾ Hans Brøchner og Chr. K. F. Molbech, en Brevveksling, 334—335 og 338.

²⁾ Aage Friis: D. G. Monrad, 56—57.

Mands Sind, som i den sidste bevægede Uge af 1863 forberedte sig paa at blive og tilsidst virkelig ogsaa af Kongen blev anmodet om at stille sig i Spidsen for Nationen. Monrad skød ingenlunde den Mulighed fra sig, at der kunde komme et »Udbytte« ud af hans Indgriben i Begivenhederne. Ganske vist imødesaa han dette Udbytte med Spænding men ingenlunde med Mistillid til sig og Skæbnen, hvorfor skulde han ellers træde i Stedet for Hall som første Mand i Kongens Raad?

At være den, der tog Ledelsen for blot at føre en for Monarkiet uundgaaelig Katastrofe ind i et taaleligt Leje — saaledes som det et halvt Aar senere efter Monrads fuldbyrdede Gerning blev Opgaven for det da tiltrædende Ministerium —, tænkte Monrad ikke et Sekund paa, og det var der vel her i Landet paa det Tidspunkt overhovedet ikke noget politisk Menneske, som tænkte paa. Heller ikke følte Monrad sig foruroliget ved Forestillingen om, hvad der kunde blive Følgen for ham personlig, hvis han, efter i og for sig fængslende Forhandlinger med de fremmede Diplomater, mulig svingede bort fra sin Forgængers populære »stærke« Politik fra de sidste Aar for med Kongens Tilslutning at søge en af disse, atter og atter prøvede, vigende Overenskomster med vore tyske Modstandere. For det første havde han ikke, da han dannede sit Ministerium, denne Hensigt. Hvad der end i den Retning nogle Aar tidligere og nu paany for faa Dage siden havde foresvævet ham som den ene betryggende Udvej af den farefulde Strid med Tyskland¹⁾

¹⁾ P. Andra: Andra og Fællesforfatningen 264 og 270 Anm.

saa var dette Standpunkt i Øjeblikket af mange Grunde forladt, og en af de mest talende Grunde her- til var, at denne Fremgangsmaade nu vilde tilføje Kongehuset en maaske ubodelig Skade i dets For- hold til det danske Folk. Monrad var i 1864 fuldt saa meget baaret af Forestillingen om at være Kongens som at være Landets Minister.¹⁾ Og for det andet frygtede Monrad ikke, da han overtog Magten, for det Ansvar, der fulgte med. »Giv mig Magten, Ansvaret tynger mig ikke,« havde han udtalt en halv Snes Aar forinden. Nu skulde der ikke gaa lang Tid, før han lærte denne Tynge at kende.

Straks i Februarrevolutionens Dage i 1848 blev Monrad i sin Præstegaard paa Lolland greben af Tan- ken om, at han nu skulde være Minister, og ikke før meget langt op i Aarene forlod den Vished ham, at han var skabt til at beklæde en Magtstilling i sit Fæ- dreland. Tanken om, at han, da han i Februar 1860 af Frederik VII blev hjemkaldt fra Paris for efter den daværende Konsejlspræsidents Død at danne det ny Ministerium, havde maattet afgive Chefspladsen i dette til Hall for selv at blive almindelig Minister, som han havde været det kort forinden, sad ham end- nu som en Pæl i Kødets,²⁾ og Pælen var bleven trykket end dybere ind, da Hall i Efteraaret 1861 tog det for Monrad dyrebare Indenrigsministerium fra ham for at give det til Orla Lehmann og kun lod ham beholde Kultusministeriet, som han kunde udenad paa sine Fingre, og som ikke under de daværende Forhold for ham frembød nogen Opgave af Betydning.

Han aandede derfor dybt op, da han om Aftenen

¹⁾ Rigsraadstidende 1864. Folketinget. Friis: Monrad.

²⁾ J. Clausen: Af Orla Lehmanns Papirer, 226—227.

ved Aarets Udgang som det ny Ministeriums Chef indtog den ham forbeholdte Plads i Kongens Vogn i Ekstratoget til Korsør under denne Kristian IX's første Rejse til Hæren for med Majestæten at træffe nærmere Aftale om de Forholdsregler, der nu først og fremmest maatte sættes i Værk.

Meget indgaaende har Samtalen, medens Waggonens Hjul ramlede henad Skinnerne, ikke kunnet være. Trods al sin høflige Imødekommen og den Lettelse, Kongen følte ved at være bleven af med Ministerne Hall og Lehmann og i det hele med det fra Frederik 7. arvede Ministerium, kunde Kong Kristian i sit Væsen ikke fuldstændig udslette Sporene af den Misstemning, han bar paa, over heller ikke nu at have faaet Raadgivere efter sit Hjerte. Han havde lært Monrad at kende under sin Tronfølgertid fra Samværet med ham i Statsraadet i de sidste 4-5 Aar og fra den personlige Opvarntning, Ministeren i den Tid ikke havde ladet det mangle paa, og fra intet af disse Forhold bevarede Kongen et udelt behageligt Indtryk saa lidt som fra sin korte Regeringstid. Tværtimod, for Kongen, der hele sit Liv havde ondt ved at glemme, stod der bl. a. fra saa nyt et Tidspunkt som fra Foraaet 1863 et endog ualmindelig ubehageligt Minde om saa vel Monrads som de andre Ministres — vel særlig Lehmanns og den daværende Krigsminister Thestrups — ligefrem korreksende Holdning overfor ham, da han som omsorgsfuld Fader under Forhandlingerne i Statsraadet i Anledning af den unge Prins Vilhelms Modtagelse af den tilbudte græske Krone tog sine finansielle Forbehold. Og hvad Monrad angik som Beriger af det daglige eller selskabelige Liv

ved Hove, maatte Majestæten tilstaa, at han kunde undværes.

Imidlertid, ét var dog vundet, nemlig at denne Ministers Maade at udtrykke sig paa kunde Kongen følge og forstaa, ogsaa naar han var uenig med ham. Naar Hall havde været hos ham for at udvikle sin Opfattelse og — hvad der ikke helt sjældent hændte — havde brugt Timer dertil, var Tingen blot bleven saa meget mere dunkel for Kongen.

Monrad havde forøvrigt i smukke Ord bevidnet sin Hengivenhed for Dynastiet og sin Tro paa, at til dettes Skæbne var nu Danmarks Fremtid knyttet, og en fuldblods Nationalliberal og Skandinav var Manden jo ikke, ventelig maatte han da under Følelsen af det Ansvar, der herefter vilde hvile paa ham, nærme sig den Politik, Kongen gik ud fra, at hans Regering under de givne Forhold ene var henvist til at følge. En Krig med Tyskland var Vanvid, og den i de senere Aar af de ledende Mænd i Kongeriget valgte Fremgangsmaade i den dansk-tyske Strid, der havde opbidset Stemningen overalt i det tyske Rige i den Grad mod Danmark, at et væbnet Sammenstød nu vel ikke var til at undgaa, maatte hurtigst muligt forandres. Havde det ældgamle danske Rige ikke fra Arilds Tid været sammensat af forskellige Folkeslag, der efterhaanden ved Tidernes Ugunst var bleven indskrænket til to omtrent lige talrige, hvor kunde det da for dette Riges Skyld forsvares at gøre det nationale Skel mellem disse to Bestanddele næsten uoverstigeligt? Rigets Kraft, der i Sandhed ikke var for stor i sig selv, beroede netop paa, at Delene holdtes samlede, at Integriteten fremtraadte saa stærkt som muligt, og til Varetagelsen af denne Opgave var

Kongen bleven Konge under Samstemning af Europas Stormagter. Hans Pligt som Hersker over det trods al Modgang endnu fuldt levedygtige Danmark fra Elben til Skagerak og fra Nordsøen til Øresund laa lige for, og hans Konsejlspræsident burde være den første til at indse dette og anvise ham formaalstjenlige Midler i saa Henseende.

Monrad var ifølge hele sin Udvikling ingenlunde fremmed for Kongens Tankegang, som ikke var væsensforskellig fra Helstatsmændenes i Almindelighed, men han var gennemtrængt af Overbevisningen om, at det netop var denne Maade at tænke paa, der gjorde Kongens Stilling mislig i den rent danske Del af hans Rige. Kongen forstod ikke den umaadelige aandelige Forskel, der var paa det Danmark, han havde lært at kende, den Gang han som trettenaarig Prins var kommen fra sit sydslesvigske Hjem til København for under Frederik 6.s faderlige Forsorg at udvikle sig til den pligttro og beskedne Officer i Kongens Tjeneste, han blev — og det Rige, som efter at have overstaaet det treaarige augustenburgske Oprør havde indsat ham til Tronarving for hans Loyalitets Skyld, og fordi han var gift med en arvenær Prinsesse og formodedes at være særlig vel set af den russiske Kejser. Han kunde ikke gøre sig det klart, at den Enhed i Riget, han paaberaabte sig, alt i hans Løjtnantsdage var omtrent »en saga blott« og senere uigenkaldelig var gaaet til Grunde paa de slesvigske og nørrejydske Valpladser, og at han for at blive en Konge efter de danskes Sind maatte fornægte med et Ord: sin tyske Oprindelse¹⁾. Han saa vel, at det var

¹⁾ Om Stemningen i Kongeriget ved Kristian 9.s Tronbestigelse over for den nye Konge, der i de toneangivende

Tyskerne inden for Landets Grænser, som intet vilde have med ham at gøre, men rent instinktivt rejste han ikke Anklage mod dem i den Anledning, det var det yderliggaaende danske »Parti« i Riget, som havde fordærvet Spillet for ham, og naar han lejlighedsvis villig førte den Erklæring i Munden, at han var saa dansk som nogen Mand i Landet, forstod han andet derved end f. E. baade den højt talende grundtvigianske Pastor Birkedal og den i dette Anliggende betydelig mere omsigtsfuldt overvejende Konsejlspræsident. Denne sidste udpegede da nu for sig selv blandt de Opgaver, han som Førsteminister mente sig kaldet til at løse, med Forkærlighed den: at bringe Kongen til ikke alene at forstaa men i Hjertet at føle, at den nationalt bestemte Ejderpolitik havde været nødvendig i Kongeriget Danmark forud for hans Tronbestigelse

nationalliberale Kredse var yderlig ugunstig, faar man et tydeligt og stilfærdigt Indtryk ved at læse nogle Linjer i et Par Dagbogsoptegnelser af Biskop Engelstoft (den senere Kultusminister i Ministeriet Monrad) fra November 1863. Mandag, 16. Novbr. noterer han, efter om Frederik 7. at have skrevet bl. a.: »Gud glæde den ædle Konge i Evigheden, hvor det kgl. i hans Tanke og Hjerte kan udskille sig fra al timelig Blanding«: »Ængstelig ser vi en Konge i Møde, der ikke kan tale Dansk : vælg de rette Ord og udtale dem rent Dansk, men giver Vokalerne tysk Udtale — og som er decideret Helstatsmand.« Han anker saa over, at Kongen ved Proklameringen fra Altanen paa Christiansborg ud mod Slotspladsen traadte anden Gang — men ikke tre Gange som »Berlingske Tidende« meddeler — frem og hilste ned til det ikke for ham hurra-raabende Folk: »...de to Gange var desværre allerede for meget, naar han ikke havde Aandsnærværelse nok til at istemme eller udbringe et Hurra for Grundloven.« 30. Novbr. skriver Biskoppen imidlertid: »Den 30. var første ordinære Audiens — jeg fandt ham dog ret kongelig, rolig, værdig, artig.« H. T. 8 R. V., 101, 103, 105.

og var det endnu, hvad der saa end senere mulig kunde ske.

Nu i Waggonen var Kongen da henvist til at tilnukke Ministeren sin Begriben omend ikke sin Billigelse af de i Korthed fremførte Grunde for, at det foreløbig — og ikke mindst for Kongehusets Skyld — var umuligt i den store Politik at forlade det af det afgaaede Ministerium indslaaede Spor. Krigen hang derfor over vore Hoveder, og Konsejlspræsidenten, der forøvrigt ikke vilde undlade at fremhæve sin Forstaaelse af Hs. Majestæts Uvilje mod at lade Landet gaa i Krig for den nys trufne Ordningsskyld med Hensyn til Slesvig, kunde kun i høj Grad billige Kongens Beslutning om ved sin høje Nærværelse at bestyrke Hæren i dens Fortrøstning til vor gode Sag. Det var en i alle Henseender formaalstjenlig Handling, som Kongen vilde faa Glæde af.

Umuligt var det vel imidlertid ikke, at vi kunde slippe uden om Krigen. Hs. Majestæt kendte de Forsøg, der var i Gang, paa at opnaa, til at begynde med, en Udsættelse af Afgørelsen, og ligesom Majestæten maatte være forvissat om fra nu af bestandig — i Modsætning vistnok til tidligere — at ville blive holdt nøjagtig à jour med Begivenhedernes Gang, kunde han stole paa, at enhver Antydning af en brugelig Udvej i den antydede Retning skulde blive forsøgt. Populært udtrykt — om Ministeren maatte benytte en saadan Vending — vilde han sige, at han regnede med omkring 30 mod 70 for en Udsættelse af Krigen, og han havde derfor ikke taget i Betænkning — paa Forhaand sikker paa Kongens Billigelse — i Dag at træffe Aftale med Marineministeren om Købet af det Panserskib, der var under Bygning paa et Værft ved

Clyde Floden, det eneste, vi kunde faa. Var vi heldige, kunde det være færdigt og i vore Hænder, inden Udbruddet af Krigen hindrede Udleveringen. Købte vi det ikke, vilde naturligvis Prøjssen sikre sig denne for os overmaade farlige Forøgelse af sin Flaade.

Som Udenrigsminister ad interim, hvortil han ikke mødte slet saa uforberedt, som Majestæten maa-ske kunde tro, idet han alle Dage som Medlem af Statsraadet havde benyttet de sig frembydende Lejligheder til at kaste et Blik bag de diplomatiske Kulisser, gjorde han Regning paa at kunne gaa til en Forhandling med Repræsentanterne for de fremmede Magter med friskere Kræfter og mindre bunden af alt tagne Beslutninger end sin ærede Forgænger, der unægtelig var kommen i en noget skæv Stilling til de venskabelige Staters særlige Udsendinge ved sine kategoriske Afslag paa deres Advarsler og Henstillinger om at skaffe den saa meget omstridte Forfatning af 18. November ud af Verden — den Forfatning, Hs. Majestæt, det kunde alle indviede se nu, saa sikkert som noget ikke uden Grund havde tøvet med at underskrive. Naa, under alle Omstændigheder vilde vor Gesandt i Berlin, Kammerherre Quaade, hvis Indsigt i de udenrigske Forhold, Majestæten havde saa megen Tillid til, nu indtræffe i København, og hvem vidste, om ikke hans Overtagelse af Udenrigsministeriet kunde føre med sig en hidtil ikke øjnet Udgang af Vanskelighederne. I Monrads Tonefald lød det, som om Toget, hvori Kongen og han befandt sig, alt for mod denne Udgang. Man havde jo Lov at haabe, ja det var ligefrem enhvers Pligt, der havde med Livets Alvor at gøre, ikke at vise Haabets Glæde fra sig.

Kunde det saa forøvrigt ikke under en saadan

Stemning — Ministeren kunde her gerne tilføje: modsætningsvis — indgaa i Hs. Majestæts Overvejelser som rigtigt at hædre paa synlig Vis den nu afgaaede Udenrigsminister og Konsejlspræsident for de mange Aars omhyggelige Røgt af hans ansvarsfulde Ger-ning? Det maatte ganske vist efter de Udmærkelser, Hall alt havde modtaget af højsalig Kong Frederik 7., ske paa ualmindelig glimrende Maade, men kunde man sige, at Bortgivelsen af Elefanten ved denne Lej-lighed vilde være for meget? Lehmann maatte vel saa benaades med Storkorset.

Kongen blev her, hvad der i denne Tid kun yderst sjældent skete, ligefrem opmuntret. Han følte sig som Regel stærkt tynget af Begivenhederne og navnlig af aldrig at kunne komme et Skridt frem ad de Veje, han ansaa for at være dem, der tjente hans og dermed Monarkiets Interesser bedst, og det skulde ikke hjælpe paa hans Stemning, at Dronningen, som det blev sagt, »græd ved Dag og ved Nat.« Med noget af et Smil erklærede han nu, og maatte under Kørselens Larm løfte Stemmen for at blive hørt, at sikkert var det i al den Tid, han som Prins og Konge havde iagt-taget og været misfornøjet med Halls Politik udadtil som indadtil, ikke noget Øjeblik faldet ham ind, at Ministeren der havde gaaet og gjort sig fortjent til en Dag at modtage af hans Haand det højeste Udmær-kelsestegn, han som Monark kunde bortskænke, men det var det samme: Kunde Monrad skaffe ham og Landet Fred, skulde han være villig til at dekorere, hvem denne vilde indstille, og med hvilken Orden, det skulde være.

Monrad nød Kongens opklarede Mine og søgte at holde den fast. Han skiftede Emne, blev konversabel

og fortalte personlige Data. Hjemme havde han en Søn, som han læste Lektier med — det var i det hele noget, han ikke ved nogen Begivenhed i sit Liv havde ladet sig afholde fra: at læse med sine Børn —, men det var ham næsten ikke muligt at faa bibragt dette unge Menneske blot det rent elementære Grundlag for den tyske Gramatik, i saa høj Grad var det tyske Sprog ham forhadet. Og Fænomenet var langt fra enestaaende: Fra sin Virksomhed som Undervisningsminister kendte han de Klager, der indkom over Elevernes Forhold i saa Henseende. Undre sig herover kunde man ikke, saadan var Stemningen i Landet, og hvad de gamle sang for, knæbrede de unge efter. Der var nu for Eksempel dette Spørgsmaal om Skandinavismen. Denne Sag var blevet drejet helt bort fra en Sympati med Huset Bernadotte. Nu drømte man om en Sammensmæltning ved Hjælp af et fyrsteligt Ægteskab, gensidige Adoptioner og forandrede Arvefølgelove, og Ministeren talte videre herom i halvt forblommede Udtryk.

Kongen hørte opmærksomt og forundret paa sin Førsteminister og indbød ham sluttelig til Aftensmaaltid i Korsør Havn om Bord i Damperen, som skulde føre Kongen og hans Følge til Hæren i Hertugdømmerne. Da Kong Kristian efter at have taget Afsked med Monrad var bleven ene med sine Kavallerer, kunde han dog ikke tilbageholde den Bemærkning, at Biskoppen ganske vist var en interessant Mand at tale med, men han var noget eksentrisk i sin Tankegang.

Monrad havde med Vilje ikke i Waggonen talt til Kongen om den militære Situation. Denne Side af Sagen forstod han sig ikke paa, og her mulig at

skulle tage imod Belæring af Majestæten vilde kun virke forstyrrende paa ham, han vilde dog sikkert ikke opnaa en virkelig Indsigt. Saa meget stod fast, at vi havde en ypperlig Stilling ved Danevirke, krigserfarne Førere og modige Soldater i den største af alle de Hære, der nogensinde var stillet paa Benene i Kongeriget Danmark, og at vor Flaade, selv om den mulig ud paa Sommeren kunde komme til at prøve Kræfter med en østerrigsk, ikke alene gav os Bevægelsesfrihed indadtil, men ogsaa ved Blokade af de tyske Havne vilde virke i høj Grad hæmmende paa Fjendens hele økonomiske Liv og saaledes bringe hans Krigslyst til at dale.

Det, der imidlertid ved denne Lejlighed mest havde fyldt Monrads Sind, var ikke kommet til Orde i Samtalen med Kongen, det indbød dennes Person ikke til, og det kunde vel ogsaa vanskelig siges med Ord. Det var først Forestillingen om, at skulde Krigen bryde ud — og det maatte vel ske —, saa var der dog den Trøst derved, at dette var den korteste Vej, ad hvilken Majestæten en Gang for alle kunde lære, at i Danmarks Rige var det de danske, han maatte slutte sig til. Dem var det og deres Ministerchef, som vilde redde Riget for ham. Og saa formede der sig bestandig mere og mere levende for ham en vaagen Drøm: Haardt vilde det i denne Krig gaa til. Ved Danevirke vilde der blive ført rasende Kampe, en Tredjedel af Hæren vilde blive ofret. Krigen trak ind i Jylland, Folket rejste sig, Monrad kom til Stede, hvor det gjaldt, og Kongen, der lagde sin Skæbne i hans Haand, fulgte ridderlig med. Overmagten var dog for stor, Fjenden naaede over til Fyn, Folket vaklede, Kongen blev betænkelig, men Monrad op-

gav ikke Haabet og udsendte flammende Depescher til de tre interesserede neutrale Stormagter og til den svensk-norske Konge. Stemningen i Europa begyndte at vende sig til Fordel for det lille heltedige Folk, der holdt ud i den ulige Kamp. Og endelig, da den overmodige Fjende, efter et ulykkeligt Sammenbrud af den danske Flaade under en Kamp med et overlegent Antal østerrigske og prøjssiske Skibe, stod paa Sjælland og nærmede sig København, medens Resterne af den danske Hær, styrket af de frivilliges Skarer, beredte sig til den sidste fortvivlede Modstand, standsede som ved et Trylleslag de fjendtlige Kanoners Ild.

Den tyske Hærfører havde modtaget telegrafisk Ordre til at afbryde Fremrykningen. Inden den og den Dag havde han at rømme de danske Øer og Jylland, ja endog Slesvig. Fra London, Sct. Petersborg og Paris var der indtruffet enslydende Noter i Wien og Berlin om, at Angrebet paa Danmark var ført frem langt ud over alle Forudsætninger, og at de tre Magter maatte som Underskrivere af Londontraktaten, der sikrede Rigets Integritet, forlange, at de politiske Tilstande i de danske Lande blev bragt tilbage til Stillingen ved Kong Kristians Tronbestigelse. Hvad der laa Danmark og Tyskland imellem vilde være at ordne paa en Kongres i Paris. At sidde Noten overhørig betød Krig med dens Udstedere. Kong Kristians Taknemlighed overfor sin stærke, ikke altid lige velvilligt bedømte Førsteminister var det rørende at lægge Mærke til, og Ministeren forbedrede sig med hele sin fra et langt parlamentarisk Liv øvede Forhandlingsevne til ved Kongressens Hjælp at skabe sin Konge og sit Land en ærefuld og

betrygget Fremtid. Et midlertidigt Resultat vilde han ikke lade sig nøje med.

Var det ikke faldet naturligt for Monrad at lade Kong Kristian faa Indblik i disse Drømmerier, gik det forholdsvis let for ham at give den engelske særlige Udsending, Lord Wodehouse, og Gesandten, Sir Augustus Paget, et Udtog deraf, og begge indberettede den mærkværdige Tale til deres Regering. Der blev i Diplomaternes Kreds i København talt adskilligt om denne Monrads Optræden, man var ikke vis paa, hvad der i den var beregnet Lyrik, og hvad der var umiddelbar Stenning og Beslutning hos denne »Efterkommer af Biskop Absalon«¹⁾, men i det hele synes man at have godskrevet en vis Impulsivitet, som Monrad forøvrigt kun til en vis Grad var i Besiddelse af — i sin officielle Gerning var han sig sine Handlinger som Regel vel bevidst —, disse Bebudelser om Nationens og hans egen Holdning under en kommende Krig, og ved en senere Lejlighed, da han var betydelig mere fredsvenlig, fik han i den engelske Indberetning Anerkendelse for baade modig og statsmandsmæssig Handlemaade ²⁾. Drønet i Monrads personlige Optræden var nu, lige som da han i sine unge Kandidatdage første Gang søgte at gøre sig politisk gældende, endog det ved denne Lejlighed skete paa et fremmed Sprog, han kun mangelfuldt beherskede³⁾, af betydelig Virkning.

Men, som fremhævet: i den langt overvejende Del af Nationen var man ikke tryk ved Tanken om,

¹⁾ Les origines diplomatiques de la guerre de 1870—71 II., 19—21.

²⁾ Neergaard II, 1012.

³⁾ Krieger.

at Danmarks Fremtid paa afgørende Maade vilde være afhængig af den uberegnelige Monrad. Som Drømmer kendte man ham ganske vist ikke. Hans Fremgangsmaade havde tværtimod hidtil bestandig været positiv, hans Ord mættet med Realiteter, han var den Fagminister, der bedst havde haft Rede paa og bedst kunde gøre Rede for de Hundreder af Enkeltheder, som hørte ind under hans Virkekreds, og den Omstændighed, at han var en gejstlig Person og for saa vidt fortrinsvis skulde have sine Tanker henvendt paa et Rige, som ikke var af denne Verden, havde ingensinde grebet forstyrrende ind i hans Adfærd. Hans politiske Interesser syntes helt at have suget Styrken fra de religiøse, men — og dette »men« var afgørende — man var ikke sikker paa at træffe ham i Dag dér, hvor man i Gaar havde forladt ham. Det var ikke Mistillid fra Dag til Dag til hans Ord netop, man nærede — til hans Erklæringer og Udtalelser i sin store Almindelighed —, i saa Henseende havde han et bedre Lov paa sig end hans tidligere Ministerchef Hall, som af lutter menneskelig Forstaaelse ikke ret kunde bringe det over sit Hjerte at lade en Mand, han havde indladt sig i personlig Forhandling med, eller en Ansøger, gaa bort uden Haab, og derfor maatte bære paa manges Harmen over fejlslagne Forventninger — Monrad kunde udmærket godt sige nej —, det var Mistillid til hans Handlinger, der som Ukrudt groede paa hans Vej. Grunden til denne Mistillid var vel fremfor alt at søge deri, at Monrad aldrig vilde føle sig, og aldrig følte sig bunden af noget Partihensyn.

I hin vor politiske Tilværelses Urtid, da der endnu ikke ud af de parlamentariske Taagemasser hav-

de dannet sig helt faste Legemer om de Interessecentrer, der i Folkeuniverset øvede Tiltrækning, da Partigrupperingen tværtimod var ret løs og hyppig lod sig spalte eller omvendt pludselig kunde klumpe sig stor, var det muligt for en Mand som Monrad med sin stærke Hjerne, sit hurtige Skarpsyn, sin Ærgerrighed, sine nødtørfte Kundskaber, sin parlamentariske Behændighed og store administrative Indsigt, paa Rigsdagen at skabe sig et Slags arkimeditisk Punkt uden for det almindelige politiske Kredsløb, hvorfra han med sin umaadelige Arbejdsevne kunde paavirke dette efter sit Tykke. Og han satte sit Mærke paa en Mangfoldighed af Rigsdagens Beslutninger.

Han var optaget af og som Regel fortrolig med alle Tidens politiske Spørgsmaal, og Ordningen og Gennemførelsen af denne og hin Sag var hans Lyst. Hans aandelige Syn var ikke rettet mod det fjærne, hans Handlinger ikke beregnede paa at aabne Muligheder, som Omgivelserne ikke endnu kunde forstaa, han stod dér, hvorhen den nu ret vel fordøjede fransk-engelske Liberalisme fra Fyrrerne havde bragt Europa, med det Forspring i borgerligt Frisind, han og adskillige med ham her hjemme havde taget i 1848—49. Som oftest var han om det enkelte Anliggende enig med de Nationalliberale, hvis Kredse han ved Dannelse og Smag tilhørte, men ogsaa i Bondevennernes og i de andre Partiers Syn paa Tingene kunde der være fortræffelig Hjælp at finde, naar det gjaldt om at faa en Sag til at glide, og for dette Formaalets Skyld var det ham ligegyldigt, hvem han i det givne Øjeblik arbejdede sammen med eller modarbejdede. Han var en Resultaternes Mand, og han vilde have

dem nu. »At være Bedstefader til en Bevægelse forekommer ikke en Politiker nogen misundelsesværdig Lod«, skrev Monrad endnu i en af sine i 1870 offentliggjorte »Politiske Afhandlinger«. Og Partiinteresser som saadanne kendte han, som sagt, kun ved Iagttagelse af andre Politikeres Færd.

Imidlertid saa guldalderlig uskyldig var ikke de indrepolitiske Tilstande i Danmark i den Tid, der her er Tale om, at Monrad ikke én Gang for alle og uoprettelig havde maattet betale Udnyttelsen af sit arkimediske Fund med Tilsættelsen af den store Tillid til hans Person. Man fulgte ham, som sagt, hyppigt — undertiden netop ved meget vigtige Afgørelser —, man beundrede hans Dygtighed, og ved politiske Fester holdt Førstemændene i de forskellige Lejre Taler for ham, og efter Tidens Skik drak man sig en hel eller halv Rus til Ære for ham, men det faldt ikke nogen ind at gaa ud i Alverden og prise Monrad for hans politiske Trofastheds Skyld. Man kunde nu paa en Maade godt have gjort det. Om Monrad vidste man i den Henseende ikke andet, end at han var trofast mod den politiske Idé, han i de store Beslutningers Dage i 1848 havde viet sig til: den almindelige Valgret til Folketinget. At hans Trofasthed, naar Anfægtelserne kom, kunde antage en noget platonisk Karakter, var ukendt, til Dels endog for ham selv.

Om alt muligt andet i Stat, i det borgerlige Samfund, i Kirke og Kommune kunde der med ham af »velsindede« og modne Mænd forhandles og handles. Og Monrad forhandlede med disse velsindede, og han handlede og bøjede sig og fandt Udveje og førte Sagerne igennem begge Ting. Men for hver parlamen-

tarisk Sejr, han vandt, sad der saa og saa mange forbløffede eller forbitrede Modstandere eller Tilhængere tilbage, som havde ventet noget andet. Man læse til Eksempel H. N. Clausens Udtalelser om Monrad i hans »Optegnelser«: »Mit Forhold til Monrad — en Gang varmt — havde længe været køligt, fra dette Tidspunkt [1862] sank det til Frysepunktet [i Anledning af Monrads eftergivende Optræden som Kirkeminister overfor Grundtvigianernes Fordring paa Udvidelse af Retten til Kirkernes Benyttelse] uden igen at hæve sig. Jeg kunde ikke finde Bund i Manden. Det vilde ikke lykkes mig at opdage noget, der stod saa ubetinget fast for ham, at han ikke skulde kunne findes villig til at gaa paa Akkord«¹⁾. Og et halvt Aar før Clausen følte denne Vrede over Monrads fra et højkirkeligt Standpunkt ret vaklende Holdning, skriver Hostrup til Ploug: »Monrad er trykket af sin Fløjelsmave og viser denne gejstlige Bornernesset i Behandlingen af alle kirkelige Spørgsmaal«²⁾. Hostrup anker altsaa over det stik modsatte af, hvad der for Clausen er Monrads utilgivelige Svaghed. Paa denne Vis var der til alle Tider Klager over Monrads uensartede Handlemaade.

Men det var ikke alene Monrads udadvendte Færd, der gav Anledning til Mistillid. Der var over hans personlige Optræden til alle Tider noget, man ikke kunde komme til rette med. Hans Ven fra de unge Dage, den senere bekendte Præst, Vilhelm Birkedal, betegner dette som noget, Folk undertiden kaldte »en vis Jesuitisme, der gjorde hans Ord og Handlinger tvetydige.« »Jeg talte«, fortæller Birkedal, »en Gang

¹⁾ H. N. Clausen: Optegnelser om mit Levned, 482—483.

²⁾ Breve fra og til C. Hostrup, 493.

med ham derom, og han sagde da: »Jeg siger aldrig andet, end hvad jeg mener, men jeg siger ikke altid alt, hvad jeg mener«¹⁾, og Birkedal lader Sagen bero dermed, som han i det hele helst slipper paa Halvvejen de Ytringer af Tvivl om Monrads ubetingede Troværdighed og faste Karakter, som han ikke formaar at holde borte fra Fremstillingen af sit Forhold til Monrad.

Helt anderledes udtaler Orla Lehmann sig om denne Egenskab hos Monrad i nogle Bemærkninger, han fremkommer med i Anledning af, at hans tidligere Kollega i det Hallske Ministerium, den daværende Direktør i Finansministeriet, C. E. Fenger, i en Redegørelse skriver, at Monrad har det »Uheld«, at han bliver mistænkt for at ville og mene andet end det, han siger«. Lehmann udbryder da: »Er det sandt, som ogsaa Fenger vidner, at han (Monrad) almindeligen bliver mistænkt for at mene andet, end han siger, saa maa dette have en dybere Grund — Grunden kan ligge to Steder, hos ham eller hos Publikum —, end at den kan affærdiges som et »Uheld«. Derved kan end ikke en Ven akviescere, naar han staar som Vidne for Historiens Dømsstol.«²⁾ Og Monrads kloge Forsvarer fra de senere Aar, Ekscellensen P. Vedel, (der som Direktør i Udenrigsministeriet havde haft meget med ham at gøre i 1864, omtaler foruden hans »bidende Ironi«, »der skaffede ham mange personlige Uvenner«, den forunderlige »Kølighed og Tilbageholdenhed, han kunde vise imod sine Venner,« og som Vedel hidleder fra det Væsen, han i sin forladte Barn-dom en Gang for alle havde faaet paatrykt: »Han gav

¹⁾ V. Birkedal: Personlige Oplevelser I., 108 ff.

²⁾ J. Clausen: Af Orla Lehmanns Papirer 227.

sig ikke hen, og naar han meddelte sig, følte man, at det mindre var af virkelig Fortrolighed, end fordi hans Tanker behøvede et Afløb, eller han vilde høre andres Mening. Hans Sind var i en bestandig Uro og Gæring, og han kunde pludselig slaa fra en Stemning over i en modsat«. ¹⁾)

Om dette sidste fortæller Birkedal, at Monrad ved Sammenkomsterne i Studenteraarene med Vennerne snart var overstadig lystig og talende, »skønt ofte saaledes, at man følte en Baggrund af Smerte«, snart tavs og tilbagetrukket i sig selv. Han sad da drømmende i en Krog og kunde pludselig springe op, svinge sit Punchglas og støde det mod en andens, idet han raabte: »Kamp og Sejr, Du!« »Det var,« tilføjer Birkedal, »som om han anede, at han skulde bestaa en streng Kamp, før han kunde komme til Fred med sig selv,« ²⁾) men Birkedal tilføjer ikke noget om, naar denne Fred da indtraadte. General Cai Hegermann-Lindencrone, i hvis Forældres Hus Monrad som Student undertiden kom, omtaler »den lynsnare Hurtighed,« hvormed han kunde gaa fra den dybeste Alvor til »dristig Satire i populær Stil« ³⁾). Og saaledes videre, de fleste, som har kendt Monrad, er standset ved denne Ejendommelighed hos ham. A. F. Krieger skriver i sin Dagbog fra Oktober 1859, at »Monrad iblandt de mange rige Gaver, der er forlenede ham, ikke har faaet den: at indgyde Tillid,« ⁴⁾) og den afgaede Statsminister C. E. Bardenfleth udtaler i sine

¹⁾ Dansk biogr. Lex. XI, 447, 450—451.

²⁾ V. Birkedal: Personlige Oplevelser I, 108 ff.

³⁾ C. Hegermann-Lindencrone: Betragtninger i Anledning af D. G. Monrads politiske Breve. 7.

⁴⁾ Krieger II., 63.

»Livserindringer«, at »Monrads egentlige Mening som oftest bliver et uudgrundeligt Dyb«. ¹⁾

Monrad var altsaa fra sine unge Dage og op efter i Aarene mere eller mindre dulgt omgivet af det Forbehold, hans eget forbeholdne Væsen fremkaldte, og de Omslag fra Alvor, ja Patos, til Spas, som pludselig kunde forekomme i hans Adfærd, og som paa nogle virkede, som gjorde han Nar ad dem, paa andre som uforstaaelige Smagløsheder, og atter paa andre, som havde han ikke til fulde Herredømme over sit Aandsliv, befæstede i intet af Tilfældene Behaget ved og Tilliden til hans Person.

Alle disse Indtryk under Samkvemmet med Monrad kom nu og svandt i uberegnelig Rækkefølge. Nogle af dem hørte Kulisserne til, andre af dem opstod for aabent Tæppe, hvor imidlertid som Regel Bifaldet ombølgede ham, præget som hans Optræden var der af Kløgt og Styrke i hver enkelt Afgørelse.

Men altsaa, den Glæde, som Monrad følte ved nu endelig at være naaet derop, hvor der, saa vidt sligt var muligt, var frit mellem ham og de for Konge og Fædreland vigtige Beslutninger, deltes ikke af ret mange i det danske Folk, om end Pressen i København — og det var den eneste i Danmark, som havde Betydning —, selv hvor den tog alvorligt Forbehold, ikke var ham ond.

Monrad synes ikke at have haft Forstaaelse af den Afstand, der var mellem ham og hans Landsmænd. Den ham fra et langt Bekendtskab særdeles velsindede C. E. Fenger omtaler som en Mangel ved hans Iagttagelsesevne, at han gik ud fra at staa sig

¹⁾ C. E. Bardenfleth: Livserindringer 156—157.

bedre med Folk, end han gjorde, og betegner denne Side af hans Jeg som Godtroenhed.¹⁾ Snarere var det et vist Overmod, en rolig Følelse af Overlegenhed. Sjældent rejste han paa dette Tidspunkt af sit Liv i sit stille Sind Anklage mod andre for deres Optræden mod ham: de handlede, som de kunde, og naar deres aabenlyse eller fordækte Spil imod ham som oftest faldt ud til Ugunst for dem selv, var dette jo kun Bevis paa, at deres Beregninger var urigtige og hans de rette, og saa var der vel ikke synderlig mere at sige om den Ting.²⁾ Og tog han dem ikke deres Fremgangsmaade mod ham ilde op, heller ikke, naar han trak det korteste Straa, maatte de vel lade ham med Fred. Hans Gerninger skulde nok staa deres Prøve til Ære for ham og til Gavn for det hele.

Det var en i det væsentlige lykkelig, det vil sige, en med sig selv tilfreds Mand, der fra Nytaarsdag 1864 havde overtaget Ledelsen af Landets Forhold indad til og udad til. Forlængst havde Monrad ved Hjælp af sit virksomme politiske Liv opnaaet den Fred med sig selv, som Birkedal tvivlende taler om. Og den Mand, der her traadte frem foran de andre, var en, som troede paa sin Lykkestjerne.

Monrad var Romantiker. Det er saaledes at forstaa, at da han blev voksen, og de sjælelige Kim i ham søgte Bund at gro i, var det aandelige Jordsmon hos ham som hos omtrent alle »dannede« herhjemme frodig dækket af Romantikkens Efterblomstring og egentlig kun egnet til at bære et Flor af denne Art, og derfor, da der i hans første teologiske Studenteraar

¹⁾ J. Clausen: Af Orla Lehmanns Papirer 227.

²⁾ D—d Politiske Afhandlinger 1869. 120. Fiis: D. G. Monrad 4 ff.

rørte sig digteriske Kræfter i ham, og disse ikke betog ham som oprørske Tilbøjeligheder, men tværtimod var trofast knyttede til Tidens Tanker, blev det Fjernlængsler, han gav sig i Vold, og overvirkelige Forestillinger.

I Ynglingsaarene havde han i den hjemlige Præstegaard været stærkt kristelig grebet, men tidlig i Studentertiden kunde han hverken etisk eller forstandsmæssigt finde Hvile i Kristendommen, og under sine hyppige Fantasi-Forelskelser gav han under den stuebundne og stilfærdige Levevis, han førte paa Regensen, sine mange erotiske Digte en frit svulmende Billedpragt, som højlig imponerede Kameraterne. Og snart forelaa der fra hans Haand en Tragedie »Jefta og hans Datter«.«. Dens Skæbne blev imidlertid krank, idet Monrads første Beskytter fra Drengaaarene, Digteren og Præsten Nicolai Søtoft, dømte om den, at den vidnede om dens Forfatters fuldstændige Mangel paa Menneskekundskab.

Kort Tid derefter var Monrad tungt fordybet i Udarbejdelsen af et bloddryppende Sørgeespil »Kong Saul«. Han var den Gang en spædlemmet, noget sva-gelig, ærgerrig, daarlig klædt og forlegen Student, der baade higede mod Livet og jævnlig var foruroliget af kristelig-asketiske Tilbagefald, hans Stemning var derfor i Enrum som oftest sort melankolsk, og hans Digtning fik Farve derefter. Men naar en af Monrads Biografer, Frederik Nørgaard, mener, at den Sygdom, Monrad under Frembringelsen af »Kong Saul« faldt i, og som i Datiden gik under Navnet »Nervefeber«, der blandt andet tilkendegav sig ved stærke Vildelser, som kunde stige til Selvmordsforsøg, havde til egentlig Aarsag hans overophidsede

Aands- og Sjæleliv under denne digteriske Sysse, tager han sikkert fejl. »Nervefeber« er Tyfus, og denne Sygdom har ikke noget med Patientens psykiske Tilstand at gøre, om end naturligvis et overanstrengt Nervelev ikke er egnet til at give Sygdommen et gunstigt Forløb. Og naar Nørgaard videre med andre formoder, at Monrad i de gennemlevede Feberfantasier ængstelig har sporet en Arv fra sin i den modne Alder sindssyge Fader¹⁾, er dette ganske vist muligt under den Tids ringe Forstaaelse af Sygdomstilstande, men særlig sandsynligt er det ikke. Overstaaede Feberforestillinger rammer som Regel ikke Sjælelivet dybt, og under alle Omstændigheder var Ængstelsen, om den har været der, hurtig overstaaet, hvilket blandt andet kan ses deraf, at Monrad umiddelbart efter Rekonvalescensen uden Frygt for den Sjælespænding, han derved paadrog sig, paa ny tog Arbejdet op med sit alvorsfulde Drama og gjorde dette færdigt i saa højstemt en Form som vel muligt.

Arven efter den sindssyge Fader kan vistnok eftervises paa et helt andet Omraade i Monrads psykiske Tilstande, nemlig i de ubeherskede, »lynnsnare« Stemningsovergange, han vedbliver at være underkastet fra Ungdomstiden til den sene Alder, og maa ske endnu mere i den dybe Uro, der kendetegner hele hans Livsførelse.

»Kong Saul« blev altsaa tilendebragt og vakte stor Bevægelse i Kameraternes Kreds. Dramaet blev blandt andre Steder læst højt af Forfatteren hin blæsende Foraarsdag 1834 i Kroen ved Frederiksdal, da Vennerne var samlet der til Afskedsfest for de to

¹⁾ Fr. Nørgaard: D. G. Monrad 19—20.

unge juridiske Kandidater C. C. Hall og F. M. Knuth, der da skulde tiltræde en længere Udenlandsrejse. Og de unge Piger, for hvem Monrad havde Lejlighed til efter overvunden Beklemmelse at foredrage sit Digterværk, Marie Brøndsted, den senere for sin djærve Originalitet saa bekendte Fru Hall, og hendes yngre Søster, senere Fru Treschow, Døtre af den berømte Professor P. O. Brøndsted, græd hjemme i den fornemme Dagligstue paa Vestergade stride Taarer over den gammeltestamentlige Konges Sjælekvaler. Men da Tragedien blev forelagt Oehlenschläger til Bedømmelse, udtalte denne, at Forfatteren næppe var Digter, om end han havde en poetisk Aare, og der var skønne Ting i hans Værk.

Monrad bøjede sig for denne Afgørelse og opgav Digteriet om end med Smerte, men aldrig tørrede det Kildespring ud, Digterkongen med Rette havde ment at kunne spore i hans Sjæl. I Monrads skriftlige Udarbejdelser om politiske og sociale Spørgsmaal, hvormed han nogle Aar efter begyndte sin kraftige Paa-virkning af Datidens bevægelige Aander, og hvori han som oftest benyttede det ret ligefremme noget gejstlig farvede Udtryk for Tanken, gav Kildespringet sig til Kende ved en pludselig Fylde og Friskhed, der kunde komme over Stilen, og i de bevægede Øjeblikke i Monrads senere parlamentariske Liv meddelte det hans Foredrag en frodig Kraft, som dette til daglig ikke besad, det kunde endog være tørt og virke trættende ved idelige Gentagelser — dem, han i frit Foredrag aldrig kom bort fra.

Monrads Tale 1845 i Ridehuset ved det skandinaviske Studentermøde i København for den nordiske Kvinde var et Digt i Prosa, der til Trods for hans

uskønne Organ og for den sene Plads i Talernes Række, det havde faaet, gjorde et saa stærkt Indtryk paa Tilhørerne, at denne Tale endnu halvhundrede Aar efter ved en Sammenkomst til Minde om Mødet fremhævedes af de da til Stede værende Deltagere med stærkt bevægede Ord¹). Og saaledes bestandig kom der i de lyse og mørke Afsnit af Monrads Tilværelse nogle af de »skønne Ting« til Syne, som Oeh-lenschläger havde set i hans Ungdomspoesi, og romantiske og længselsstemte vedblev disse smukke Ting at være.

Den Tilsætning af Mystik, der var i Monrads Stemningsliv, og som ofte fremhæves som særlig karakteristisk for ham, synes i Betydning ikke at have adskilt sig væsentlig fra, hvad der under en noget anden Form var almindeligt hos Periodens unge og gamle. Den Omstændighed, at han paa en Tid, da slige Fornemmelser endnu ikke var draget frem i Dagslyset og indordnet under beslægtede eller formodet beslægtede Tilsyneladelser, følte sig sikker paa at kunne i det fjerne opleve i hele sit aandelige Befindende sin elskedes netop i samme Nu raadende Sjælstilstand, førte ham ikke ind i det Mørkerige, hvor de Millioner samtidige var, som troede paa Varsler, Dobbeltgængere og Spøgelse (hvad Monrad ikke var tilbøjelig til), al den Stund han satte Overbevisningen om Tilforladeligheden af sin Fjernfølelse i Forbindelse med den Enhed og Sammenhæng i Naturen, H. C. Ørsted i hans Nærværelse havde doceret i en Form, der for Monrad var videnskabelig fyldest-

¹) Fr. Nørgaard: D. G. Monrad 56—59.

gørende¹). Og Monrads Religiositet, der steg og sank som forholdsvis længevarende men uberegnelig Flod og Ebbe i hans Sind, og som tilsidst, en Gang der var Flod, blev fastholdt af den gejstlige Stands Spærreluse, antog først i hans senere Aar den Form for Inderlighed, som kan henføres under Betegnelsen kristelig Mysticisme, saafremt man da ikke vil hæfte ved ethvert »credo« Ordet Mystik.

Hemmelig var og blev Monrad en Drømmer²). Det var den Rest fra Ungdomsaarenes Digterliv, som ingen kritisk Forkastelse af hans tidlige Aandsfostre kunde udrydde. Men alt som Livets Virkelighed traadte ham nær og gav ham Glæde, fik disse Drømme et andet Indhold, end Studenterdagens Syner havde haft. De angik hans egne Forhold og blev efterhaanden mere og mere prægede af den Selvtillid, han ved den Fremgang, der var ved det meste af, hvad han foretog sig, ikke kunde undgaa at føle. Men selvfølgelig, ingen skulde ane noget som helst om dette Drømmeliv, og hans Forbehold over for sine Omgivelser skyldtes for en ikke ringe Del netop Frygten for at røbe paa urette Sted en indvortes Tilstand, der ikke svarede til det Billede af en klar

1) Forfatteren Pastor Johannes Fibiger, der endte som Præst paa Falster og paa sine gamle Dage var noget betaget af den i firserne opkommende »Okkultisme«, som han mente, »maatte ligge en Kristen nær«, fortæller, at Monrad, over for hvem han havde bragt dette Emne paa Bane, strengt afvisende erklærede: »Dette er jeg aldeles uden for«. Joh. Fibiger: Levned.

2) P. Vedel meddeler, at Monrad i sine yngre Dage lagde megen Vægt paa de Drømme, han i Søvn havde haft, og at han bestandig kunde huske dem. Tilskueren 1904, 51—53.

og fast Personlighed, Monrad ikke mindre end andre Politikere ønskede at give sin Samtid og Eftertiden. Det var først sent i Monrads Liv og efter Ud-staaelsen af haarde Sjælekampe, at det passede ham at optræde for sine Landsmænd som den Drømmer, han var.

Quaades Komme til København¹⁾ og hans modstræbende Overtagelse af Posten som Udenrigsminister i Monrads Kabinet førte ikke med sig nogen Anvisning paa en Udgang af de Vanskeligheder, hvori Landet var stedt. Tværtimod kastede hans nøgterne Opfattelse et grellere Lys over disse, end der stemte med Monrads forholdsvis hurtig tilendebragte Iagttagelser. Men paa et Hovedpunkt veg denne ikke under Samtalerne med Quaade, og tilsidst blev den forsigtige og i sin Varsomhed lidet iderige Diplomat saa nogenlunde draget over til Ministerchefens Mening: den Krigsførelse mod to Stormagter, som vel, til Trods for vort endnu ikke helt glippede undvigende Forsøg, maatte blive Følgen af den Udenrigspolitik, Nationens Holdning mere end noget andet havde ført os ind paa, og som nu ikke pludselig kunde ændres uden at bringe Kongehusets Stilling i selve Riget i Fare, kunde naturligvis knuge det nu fra al Bistand afskaarne Danmark til Jorden, men haabløs var vor Stilling dog ikke, hvis det kom til Kamp. Der var en Mulighed for, at de to kunstig sammenbragte Magter Prøjsen og Østerrig kunde blive tidligere betænkelige ved Tingenes Tilstand end

¹⁾ Monrad havde alt truffet Quaade Nytaarsaften i Korsør ved Gesandtens Ankomst dertil fra Berlin. Dagbladet 1864 2. Jan.

vi, idet Forholdene i Tyskland og i Europa i det hele, der nu var os saa overvældende ugunstige, meget hurtig kunde skifte Karakter — der behøvedes ret beset kun en for os gunstig Afstemning i det engelske Parlament dertil. Og til syvende og sidst: Vi havde intet Valg. Krigen maatte modtages, hvis der da ikke i det afgørende Øjeblik blev budt os helt andre Vilkaar end de ydmygende, som Truslerne gik ud paa¹).

Indtraf ganske vist saa Fjendtlighederne et Par Maaneder før i Aaret, end vor i Henhold til de sagskyndiges Mening paa et langt Forsvar vel indrettede militære Ordning efter Sigende ret vel kunde taale, var Spørgsmaalet om at afbøde den særlige Fare for os, som der ved et Vinterfelttog opstod, dog, naar alt kom til alt, kun en militærteknisk Opgave, som vi trygt kunde lægge i Overkommandoens Hænder, bistaaet og kontrolleret som denne var af den fra sin tidligere og nuværende ministerielle Virksomhed erfarne Krigsminister, den dygtige Højskoleofficer Oberst Lundbye, der tilmed havde sikret sig et ud søgt Personale i sit Ministerium²).

Derfor, da Prøjsen og Østerrig 16. Jan. rettede deres Fordring til Regeringen om at sørge for inden 48 Timer at faa den 1. Jan. 1864 i Kraft traadte Fællesforfatning for Kongeriget og Slesvig taget tilbage for Slesvigs Vedkommende, hvis den danske Regering vilde undgaa, at de to Magter besatte denne Landsdel for at beskytte den mod det af Danmark begaaede Overgreb, blev dette Ultimatum kort og godt afvist.

¹) Les origines diplomatiques de la guerre 1870—71 I, 132; II, 19 21, Dolézac à Drouyn de Lhuys 1864 14. 1., 23. 2.

²) Jfr. Sofus Høgsbro: Mit Forhold til Grundtvig, Tscherning og Monrad 39.

Og den politiske aktive Del af det danske Folk gik til Festbordene og raabte Hurra for Ministeriet: man havde til det sidste frygtet, at Konsejlspræsidenten, naar det store Skridt skulde tages, vilde finde et Mid- del til at bøje af. Monrad, der i den kort efter Nytaar sammentraadte Rigsdag nøje kunde følge den natio- nale Stemnings Bevægelser, følte sig højt løftet af denne, han var jo traadt frem foran alt Folket og havde budt Fjenden Trods — det, Folket netop ven- tede af sin Høvding: i vor Ret laa den Magt, vi ikke ved Eftergivenhed maatte forspilde. Men han følte tillige med en vis Uhygge, at det foreløbig vilde blive de sidste Hurraer, der vilde blive istemt for Ministe- riet Monrad.

Alt flere Dage før 16. Jan. var han blandt de Ud- veje, hans Tanker syslede med — paavirket som han var af den i hele dette Tidsafsnit virksomt optræ- dende engelske Gesandt i København — fortrinsvis standset ved en Plan, der forelaa færdig udarbejdet omtrent samtidig med Regeringens energiske Afvis- ning af det præjssisk-østerrigske Ultimatum, og som 21. Jan. udgik fra det danske Udenrigsministerium i Form af en Fællesnote til de venskabelige Magter:

Kabinettet i København var villigt til, saa snart ske kunde, at lade vælge og sammenkalde det nys oprettede kongerigsk-slesvigske Rigsraad for med alle til Ministeriets Raadighed staaende Midler at be- væge dette til at ophæve den saa stærkt angrebne Fællesforfatning, mod, at der umiddelbart derefter ved en Konference mellem de interesserede Stater og Danmark paa et nærmere angivet Grundlag blev truffet den Ordning af Slesvigs Stilling i Monarkiet,

som man kunde blive enig om. I den Tid, der nødvendig hengik hertil, maatte ingen Hær overskride Slesvigs Grænse.

Med et Pennestrøg var herved opgivet den Afvisningspolitik, som Danmark nu i de sidste Aar havde sat sine Kræfter ind paa at gennemføre, som Monrad for en Dag eller to siden med Stolthed havde fastholdt, og som hele den toneangivende Del af Nationen højlydt forlangte fremdeles skulde være vort Mærke. Ejderpolitiken var uden Spor af Varsel forladt! Monrad var og blev Manden for de hastige Overgange. Nu med et kunde Dynastiet taale denne af Helstatsmændene attraaede Vending i Nationalpolitikken.

I den forvirrede Tale, Monrad 20. Jan. holdt i Folketinget, da han under allehaande Omsvøb vilde lede Offentlighedens Tanke ind paa, hvad der i »Begivenhedernes Strøm« vilde komme: det pludselige Brud med Ejderpolitiken, var der et Afsnit, som ved sin Patos gjorde Virkning og efter sin Hensigt førte Forestillingerne bort fra den partipolitiske Side af Sagen. »Husk paa«, udbød han, »at for dens Blik, som maa bære et saa vigtigt Ansvar i disse Begivenheders Udvikling, som jeg maa bære...., maa der af og til fremstille sig Billedet af det Blod, der maaske vil flyde, af de Dynger af Lig, der vil optaarnes, af al den Ulykke og Jammer, der vil kunne komme«,*) og bag disse Ords retoriske Opstemthed laa der foruden Planen om at nedkæmpe Nationalforsamlingens krigerske Stemning det ærlige Ønske, at Krigen kunde und-

*) Rigsdagstidende 1863—64. Folkt. Forh. Sp. 200—205.

gaas. Krig var i og for sig en sørgelig Udvej¹⁾, og de Folk, der nu raabte paa at lade Vaabnene tale, var jo i Virkeligheden ude af Stand til at bedømme den Fare, vi løb.

Ejdertanken — den mod Tyskland rettede knyttede Haand — havde saa været et naturligt Udslag af Nationens Selvhævdelsesvilje, men en Svingning bort derfra maatte indtræde, Quaae havde set rigtigt, og heldigvis, endnu var der Tid. Det modtagne Ultimatum var næppe saa alvorlig ment, som Ordene lød, og hans Note, varmt billiget af Englands Udenrigsminister, skulde netop danne den Bro, ad hvilken Regeringerne i Berlin og i Wien under den Pression fra engelsk Side, de vilde blive Genstand for, med fuld Honør kunde tiltræde Tilbagetoget fra den fremskudte Stilling i det danske Spørgsmaal, som Forholdet til det tyske Forbund meget mere end deres egen Tilbøjelighed havde faaet dem til at indtage. Og havde Noten ikke hele denne Virkning, vilde den i alt Fald bringe os saa meget nærmere til den engelske Bistand, der ligesom kunde vejres bag Gesandtens, Sir Augustus Pagets, ikke altid lige forsigtig Ordvalg. Under alle Omstændigheder: Kong Kristian vilde her komme til at staa sammen med sit

¹⁾ Monrad havde for Aar tilbage tilkendegivet sin Utilbøjelighed til at tage Del i en Politik, som kunde føre til Krig. I et Ministermøde i 1861 udtalte han, at han ved i sin Tid som Overskoledirektør at have haft Invalidetekoret i Nærheden af sit Arbejdsværelse i Ministeriet daglig havde faaet et »saa alvorligt Indblik i Krigens rædselsfulde Følger«, at det vil falde ham tungt om mulig at skulle tage Del i Ansvaret for, at Danmark paany kom i Krig. Krieger II., 197—198.

Ministerium, og den Ophidselse i Nationen, man kunde imødesee, naar Notens Ordlyd blev kendt herhjemme, maatte vel kunne holdes inden for rimelige Grænser, Rigsraadet vilde tilsidst falde til Føje. Et Ministerium skulde ikke beherskes af, men forstaa at lede Bevægelsen.¹⁾

Og vilde det saa ikke lykkes paa den kommende Konference under de formodentlig vidtløftige Forhandlinger om Slesvigs Stilling i Monarkiet at holde udenfor disse den gamle Plan fra 1848 om Slesvigs Deling efter Nationaliteterne, der ulykkeligvis var dukket frem paany rundt om i Europa blandt de i denne Sag interesserede Diplomater,²⁾ vilde hans ubetingede Afvisning af denne Tanke være et ypperligt Middel til atter at bringe paa Fode den glippede Forstaaelse mellem paa den ene Side Folket og paa den anden Side Kongen med Ministeriet. Planen, der for de uindviede kunde synes at være præget af den praktiske Politiks Klogskab, og som han selv i 1848 havde været Tilhænger af om ikke paa anden Maade, saa som en sidste Udvej,³⁾ var med Rette forhadet saa-

¹⁾ Jvfr. D. G. Monrads Deltagelse i Begivenhederne 1864, 52.

²⁾ Monrad kendte nøje dette Forhold fra vore Gesandters Indberetninger.

³⁾ M. H. Rosenørn fortæller i sine Livsminder 34, at Minister Bardenfleth en Dag i 1848 var blevet yderst forhavset ved, at Monrad til ham havde udtalt sig for Tanken om Slesvigs Deling, og da Bardenfleth havde betvivlet, at den nationale Presse vilde gaa ind paa Tanken, havde Monrad svaret: c'est mon affaire, det kunde man rolig lade ham sørge for. Ludvig Hertel meddeler i sin Bog om Faderen, Præsten i Sønderjylland, Hans Wilhelm Hertel, der som næsten alle patriotiske Slesvigere den Gang var en ivrig Modstander af Planen om en Deling af Slesvig,

vel i Kongeriget som i Hertugdømmet. Den fornægtede for Tid og Evighed den danske Kronen og det danske Folks dyrebare og dyrt hævedede ældgamle Ret til Slesvigs Jord fra Ejderen til Kongeaalen, og den berøvede hvert af de stejlt mod hinanden staaende slesvigske Partier Udsigten til en skønne Dag, naar Tid var gaaet, enten at blive det endelig raadende indenfor hele det egentlige Hjemland, eller til muligvis at slutte en Overenskomst med Modstanderne, som ikke forulempede nogen af Parterne.

For Monrad var det altsaa en naturlig Ting under 2. Behandling i Landstinget af den nu 27. Jan. forsinkede Tillidsadresse til Kongen og hans standhaftige Ministerium — Rygterne om de fra dansk Side i sidste Øjeblik indledede fredssøgende Underhandlinger havde alt antaget fast Form —, da han følte Uviljen fra Tingets ordførende Medlemmer slaa sig i Møde, at kaste ind i Forhandlingerne Erklæringen om, at lige som han selvfølgelig ikke kunde tage imod et Slesvig-Holsten eller et fra Kongeriget løsrevet selv-

at da denne i Forsommeren 1848 havde Audiens hos Monrad i Kultusministeriet, trak Ministeren et lille Bord frem, hvorpaa der laa et Kort over Hertugdømmet med en Delingslinje angivet ved Hjælp af smaa Naale udstyret med røde og hvide Flag. Monrad bad Hertel om at se nærmere paa denne Delingslinje, men Præsten svarede: »Aa, jeg gider ikke se paa, hvorledes man vil stikke Knappenaaale i det danske Folks Hjerter!« og slog ud med Haanden. Men derved kom han til at ramme Bordet, som væltede, og Kortet røg hen ad Gulvet, saa at alle Naalene trillede. Han gjorde naturligvis Undskyldning og hjalp Monrad med at samle Kort og Naale op. Ministeren tog Sagen meget godmodigt og sagde blot: »De maa virkelig ikke være saa hidsig«. Ludvig. Hertel: Hans Wilhelm Hertel 213—214.

stændigt Slesvig, kunde han ikke tænke sig Muligheden af at gaa ind paa en Deling af Slesvig.

Der var paa det Tidspunkt, formodentlig kun et Par Mennesker, nemlig Lehmann og Krieger, foruden Monrad i Salen, der vidste, at denne Tanke paany var draget frem i Udlandet paa en Maade, som vilde kunne faa Betydning, og Erklæringen virkede derfor saa langt fra saaledes, som den efter Planen skulde, at den nærmest opfattedes som urimelig i sin Overflødighed. Ploug, der ved sit Indlæg i Debatten havde givet Anledning til Monrads Udtalelse, svarede, at han ikke troede, noget fornuftigt Menneske nu havde tænkt paa Slesvigs Deling, og Krieger, der gemte paa en ikke ringe Bitterhed mod Monrad i Almindelighed, og en særlig, fordi han til Trods for trufne Aftaler¹⁾ ikke nu indtog Pladsen som Udenrigsminister i Monrads Kabinet, lod nogle bidende Bemærkninger falde om den Mangel paa udenrigspolitisk Erfaring, hvormed Monrad i Spidsen for sit Ministerium havde stillet sig frem overfor Europa: Ingen af Tingets Medlemmer, saaledes sluttede han, vidste, hvorledes det var gaaet til, at Monrad var bleven Konsejlspræsident, og ingen af dem vidste, hvad Monrad vilde.²⁾

Heller ikke paa vore Fjender havde Monrads Statskløgt gjort den tilsigtede Virkning, om end Quaades Note efter rigtig Beregning havde ført med sig en Pression fra Lord Russell i Wien og Berlin. Den eneste virkelige Bekymring med Hensyn til det danske Spørgsmaal, Bismarck i Berlin nærede, var Frygten for, at Danmark skulde indtage en saa efter-

¹⁾ Krieger III., 36—37.

²⁾ Rigsdagstidende 1863—64, Landst. Forh. sp. 263—300.

givende Holdning, at et Angreb paa Landet blev en politisk Umulighed¹⁾, men heldigvis betød det sidste Paafund i København i saa Henseende intet, enhver maatte kunne se, at det kun var beregnet paa at skaffe de danske Tid til yderligere Rustninger ved at skyde Krigens Begyndelse ud til hen paa Foraaret, hvor desuden den danske Flaades Optræden i Østersøen og Nordsøen kunde give Tysklands Handel det ønskede Afbræk.

I Wien indrettede man sig efter Anvisningerne fra Berlin, og 1. Febr. 1864 overskred de allieredes Hær Ejderen. Begyndelsen var inde til den Sværdtid i Europa, der i sit første Afsnit gav os Nederlagets Smerte at tære, men som et halvt Aarhundrede senere, da endelig vore krigende og altid krigsberedte Modstandere ved Krig var ført til Afgrundens Rand, skænkede os den Forening med vore Landsmænd i Slesvig, som disse og vi indtil Ulykkerne i 1864 ikke havde tænkt paa at forberede, og som til Dels for denne vor aandelige Blindheds Skyld ikke den Gang opnaaedes.

Krigens Udbrud gjorde i de ledende Kredse i Danmarks Hovedstad — og efter Stemningerne der rettede i det væsentlige Meningerne i Landet sig — paa Baggrund af den Spænding, hvori man havde levet, et »godt og oplivende« Indtryk, som Datidens indflydelsesrigeste Avis, Dagbladet, samtidig skriver²⁾ omend der naturligvis ogsaa indenfor denne Del af Nationen var Folk, som holdt paa, at Opgaven over-

¹⁾ Neergaard II., 898 ff og Les origines I., 281 Talleyrand à Drouyn de Lhuys 1864 8./2.

²⁾ Dagbladet 1864 2./2.

steg vore Kræfter, og om end der bag nogle af vore politiske gode Hoveders overlegne Uforstand begyndte at dæmre Forestillinger om, at Kampen, vi, foreløbig alene, havde at udfægte med Prøjsen og Østerrig, for tidlig kunde tage en for os ugunstig Vending, den fjendtlige Hær var saa mærkelig hurtig rede til Angreb, Opmarchen af saa store Troppestykker skulde efter alle kendte Regler have taget betydelig længere Tid¹).

Monrad havde i de seks, syv Dage, hvori dette overhovedet var muligt, stolet paa, at hans med Quaades Navn forsynede Note vilde virke efter sin Hensigt. Han følte sig beroliget, og der blev Tid til at tænke ogsaa paa andre Ting end paa vort Forhold til Udlandet. Den Nærmelse til Rigsdagens Venstre, han samtidig med Dannelsen af sit Ministerium havde planlagt²), maatte nu sættes i Værk, de Nationalliberale havde under Behandlingen af Adressen til Kongen for tydelig vist, at de kun ventede paa en Lejlighed til at falde ham i Ryggen. Han udsendte da som Indledning Indbydelse til Middag til adskillige indflydelsesrige Venstremænd hos sig 31. Jan. i Brogade paa Christianshavn³). Ganske vist syntes, da Dagen var der, Uvejret i Syd atter at være overhængende, men nu som altid gjaldt det om ikke at lade sig forstyrre.

Han havde for nogle Dage siden med Kongens Billigelse gjort Visit hos den østerrigske Gesandt i Danmark, Baron Brenner, der sammen med Prøjsens Gesandt Balan havde tilkendegivet for den danske

1) Jvfr. Dagbladet 1864 18./1.

2) Neergaard II, 985.

3) Sofus Høgsbro l. c. 38—39.

Regering, at de havde Ordre til at forlade København. »Hvad skal vi med Kongres eller Konference eller Mægling?« havde Monrad sagt til Gesandten, idet han havde undgaaet at nævne Ordet »Krig«. »Send os, eller optræd selv som, Underhandlere, og i Løbet af faa Dage skal Uoverensstemmelserne være bilagt! Jeg indrømmer, at Forfatningen af 18. Nov. ikke svarer til Aftalerne med Tyskland i 1851—52, men denne Forfatning er ikke urokkelig fastslaaet, og jeg er meget tilbøjelig til at gaa ind paa en Ordning af Forholdene i Hertugdømmerne, hvorved det tyske og det danske Element i Befolkningen kan bestaa i Fred under samme Forfatning«.

Den østerrigske Baron var bleven højlig forundret over denne diplomatiske Henvendelse paa Falderebet — han kendte ikke de Former, hvorunder indrepolitiske Forhandlinger i Danmark var lykkedes fortræffelig for den Minister, der nu som Chef for Kong Kristians nye Kabinet mente at kunne frugtbar gøre sine Erfaringer paa et større Omraade — og spurgte, om den danske Regering da vilde gaa ind paa en Ordning, hvorved Foreningen mellem de samlede Hertugdømmer og Danmark kun kom til at bestaa i en fælles Regent, ligesom Tilfældet var med Foreningen mellem Sverrig og Norge.

Monrad havde ganske vist da alt faaet nok. Østerrigeren, der for sin Stillings Skyld i Modsætning til den prøjssiske Gesandt godt kunde være gaaet med til en Udjævning af Striden, hvad der selvfølgelig var klart for Monrad, havde i al Stiltfærdighed faaet anført den Udvej, som gjorde enhver Forhandling umulig — den i Danmark forhadte Personalunion —, men Monrad afbrød dog ikke Samtalen, og Baron

havde da tilsidst sagt: »Vi har kun Valget mellem en Borgerkrig og en Krig med Danmark, og vi foretrækker Krigen med Danmark«, og i disse Ord havde den danske Minister ligesom »hørt Drønet« af en mægtig Folkrejsning i Tyskland, hvilket havde stemt ham meget uhyggeligt.¹⁾

Imidlertid sad han nu 31. Jan. for Enden af det festlig dækkede Bord i sit Hjem og havde holdt den første af de Taler til sine Gæster, disse ventede. Den havde handlet om Hæren ved Dannevirke. Monrad havde en Søn dernede, og alles Sind var opfyldt af Tanken paa den Krig, Ministeren nu indrømmede kunde komme, hvad Øjeblik det skulde være. Næppe havde man tømt Glassene til Ære for dem, der stod Vagt ved Rigets gamle Værn, før et Telegram blev bragt Monrad om, at Fjenden allerede ved Midnat vilde gaa over Ejderen. Han maatte rejse sig fra Bordet for uopholdelig at begive sig til Kongen, med hvem han ved Fjendtlighedernes Udbrud skulde følge til Hovedkvarteret i Slesvig. Det vil sige, han havde indbudt sig selv til denne Rejse, det var ikke faldet Kongen ind at anmode sin Konsejlspræsident om at drage med ned til Hæren, hvor der jo ikke skulde drøftes Politik.²⁾

Det var imidlertid netop Monrads Frygt, at der mellem Generalerne og Kongen skulde blive talt

¹⁾ Krieger III. 60., Les origines I., 243, Dotézac áDrouyn de Lhuys 1864 1. 2; Rigsaadstidende 1864. Folket. Forh. sp. 1813 1814 og D. G. Monrads Deltagelse 40.

²⁾ Rigsdagstidende 1863—64, Folket. Forh. sp. 952—958, 1016 1017, 1020 1026, 1029—1031, 1034—1036; Landst. Forh. sp. 394—399; D. G. Monrad: Politiske Breve 1874 Nr. 1—4, Side 62 67, D. G. Monrads Deltagelse 64—65, 68—71; Generalstaben: Den dansk-tyske Krig 1864 I., 248. Jvfr. C. Th. Sørensen: Den anden slesvigske Krig 4. Bog 5—9.

endog indgaaende om politiske Sager. Der var gaaet mærkelige Frasnagn om Udtalelser af Folk i de høje Kommandoposter. De skulde have ladet sig forlyde med, at der næppe vilde være Lykke, ved at føre Soldaterne i Kamp for en »Lap Papir« — saaledes betegnedes Fællesforfatningen af 18. Novbr.¹⁾ og faktisk var det, at der bestod en paa visse Maader intim Forbindelse mellem Medlemmer af den holstenske Adel og Dele af vor helstatsvenlige Officersstand. Planen om en Personalunion mellem Kongeriget og et Slevig-Holsten — altsaa den for os fordærveligste Udvej af alle men vel set i nogle holstenske Kredse og vistnok ogsaa ved Hoffet i Berlin²⁾ — vilde ingenlunde blive skudt hen blandt de Umuligheder, hvor den hørte hjemme, om visse Generaler, Kongens personlige Venner, fik raade, og Kongen var saa ny paa Tronen og ved Fødsel og Opdragelse saa vanskelig stillet paa hele dette Omraade — dansk og tysk uanede jo ikke for ham afgørende Modsætninger, at det ikke kunde forsvares af hans Førsteminister at lade ham være uden Bistand og uden Opsigt under disse Forhold. Paa Forhaand kunde den Mulighed ikke afvises, at der tværs over Ildlinjen kunde gaa Bud af denne Art mellem de paa begge Sider af denne Linje enige. Quaade havde jo alt hin Nat i Korsør umiddel-

¹⁾ Bl. a. H. Holbøll: En Brigadeadjudants Eriindringer 117—118.

²⁾ En Fejltagelse af Monrad. Prøjssekongen og særlig Kronprinsparret i Prøjszen interesserede sig for den augustenburgske Prætendent, »Fritz Holstein«, som de kaldte ham, hvorimod Bismarck vilde gaa med til en Personalunion — som et foreløbigt Holdt paa Vejen mod Hertugdømmernes Opgaaen i Prøjszen. Neergaard II., 898; Les origines I., 281, Talleyrand à Drouyn de Lhuys 1864 8., 2.

bart efter sin Ankomst til Danmark slaaet paa noget saadant som en rimelig Udgang af Krisen. Højest sandsynligt vilde der under alle Omstændigheder i det tyske Hovedkvarter blive drevet Politik, og den vilde selvfølgelig ikke benytte de officielle Veje.

Der kunde under disse Omstændigheder opstaa Vanskeligheder, som Ministeren maatte sørge for at faa kvalt i Fødselen, det gjaldt om at være paa sin Post, og Posten kunde ikke være andre Steder end ved Kongens Side. Og bogstaveligt, der stod Monrad i den efter Datidens Vilkaar uopvarmede Kongevogn, da Ekstratoget med Kristian 9. og hans Følge 1. Febr. gled ind paa Banegaarden i Byen Slesvig. Konsejlspræsidenten var vel dækket i en Bjørneskindspels, medens Kongen, der kun bar en Rytterkappe uden paa Generalsuniformen, saa ud, som om han frøs, og i Flensborg, hvor Kongen med Følge fra Dampskibet var steget i Toget, var der i den Anledning fra loyale plattyske Borgere faldet Bemærkninger om, at man Gott verdamme skulde tro, at Monrad var Kongen, og Majestæten hans Adjutant¹⁾.

Dette var nu i den Grad ikke Tilfældet, at Monrad fra første Færd i disse Omgivelser følte, at her havde han alligevel vistnok intet at gøre. Der sagdes her ikke et Ord, han i og for sig kunde tage sig af. Af de Bemærkninger, der blev gjort om militære Enkeltheder, og det var derom man talte, forstod han bedst og dog kun antydningssvis dem, som angik den og den, der stod der og der, og dem, der behandlede Spørgsmaalet om, hvorvidt den lange for Forsvaret fordærlige Frostperiode eller det nu pludselig indtraadte Tøvejr plagede Mandskabet mest, foruden dem, der

¹⁾ Th. Graae: Gamle Minder 62.

drejede sig om Forplejningsvanskeligheder osv. Saa indtraf overraskende Meldingen om Kampen ved Mysunde, hvor Artilleriet og 3. og 18. havde indlagt sig stor Hæder, og hvor den og den var saaret eller faldet. Kongen havde straks begivet sig ned mod venstre Fløj for at tale med de Folk, som havde været i Ilden. Ikke en Audienssøgende af nogen som helst betænkelig Art havde der været at spore, politisk Interesse syntes overhovedet ikke nu at forekomme mellem disse før i den Retning saa malkontente Herrer¹⁾. Ordknaphed var der overalt og en uforanderlig stilfærdig Optræden. General Hegermann-Lindencrone havde ganske vist paa hans Spørgsmaal givet ham Oplysning om visse Mangler ved vort Krigsberedskab, men samtidig havde denne fra Karakterens Side førsterangs Personlighed, der fra sin Hofstilling og Kampen mod Kammerherre Berling foruden selvfølgelig fra Forbindelsen i de unge Dage var ham vel kendt, fremhævet den udmærkede Aand i Armeen.²⁾ Alt i alt var Forholdene vistnok saa nogenlunde beroligende.

Men hvad var det? Var der noget ved selve Danevirkestillingen, der ikke var, som det skulde være? Ved Danevirkestillingen! Hvorfor kom man til ham med denne Tale? Han forstod sig jo ikke paa den Slags Ting. Var det Kongens Nærværelse ved Hæren, det var galt med? Ogsaa det. Men i det hele: alt her var bygget paa en fejlagtig Forudsætning. Var der maaske mindste Mulighed for Hjælp, og hurtig Hjælp, fra Sverrig og Norge? Absolut ikke. Nu vel, vor samlede Styrke var for lille til den udstrakte

¹⁾ Rigsraadstidende 1864 Folket. Forh. sp. 1470.

²⁾ Cai Hegermann-Lindencrone: Betragtninger i Anledning af Monrads politiske Breve, 62—64.

Fæstningslinje ved Danevirke, som tilmed ikke var færdig, særlig ikke paa Fløjene. Der manglede desuden noget af det vigtigste ved enhver Befæstning, nemlig Opholdsrum til Mandskabet. Vore Soldater maatte under Kampberedskab kampere paa aaben Mark, og kampberedte maatte de paa Grund af deres ringe Antal og Tabet af en stor Del af vort Forpostterræn være fra Døgn til Døgn, Folkene kunde i denne haarde Vintertid umulig holde til det. Søvn fik de ikke, Hvile fik de ikke, tilstrækkelig varmt klædt var kun en Del af dem. Og i Morgen kunde vi med den Frost, der atter herskede, blive omgaaet baade i Øst og i Vest, hvor der til den ene Side i den islagte Sli kun kunde holdes aaben en smal Rende, og det ikke engang nu ved Fjendens Nærværelse, og hvor til den anden Side de brede Oversvømmelser alt var saa haardt tilfrosne, at Kanoner og Træn der med Lethed kunde føres frem.

Opgav Overgeneralen, de Meza, ikke i Tide Dannevirkestillingen, var Hærens Tilværelse som Hær sat paa Spil, og Kongen, der havde vovet sig alt for nær til Fjenden, maatte flygte over Hals og Hoved. Majestæten holdt ikke af, at man talte til ham derom, han kendte godt Forholdene, men alligevel — Nu maatte Konsejlspræsidenten sætte hele sin Indflydelse ind paa at bevæge Kongen til at forlade Hovedkvarteret. Omsorgen for hans Sikkerhed kunde blive en ligefrem Ulæmpe for Hærledelsen og dermed til en Fare for Armeen. Og nu greb Kanonerne i Fronten ind. Der var faldet en fjendtlig Granat paa Isen ikke langt fra Kongens Vinduer paa Gottorp Slot. Vore Forposter i Centrum var jo i Dag, 3. Februar, efter en blodig Kamp blevet drevet tilbage, de forreste

Skanser var paa Skudhold med Fjenden, imorgen havde vi maaske Angrebet.

Men Monrad, der midt paa Dagen havde haft en Samtale med de Meza i dennes Kvarter i »Prinsens Palæ«, fulgte ikke Opfordringen til at gribe ind. Generalen havde været noget kort i Tonen, som saadanne ældre militære Herrer¹⁾ i ansvarsfulde Stillinger plejede at være, men forøvrigt behagelig, og han havde ikke røbet den mindste Utilfredshed med den ham af Regeringen givne Instruks for sin Optræden ved Danevirke. Han havde, som det nu engang laa til ham, set ret paafaldende ud med den underlige lille Hue paa Hovedet, det gamle Slag over Skuldrene og Slobrokken i Stedet for den i Livet indknebne, langskødede Uniformsfrakke a la française, hvori han ellers viste sig, men fuldkommen rolig havde han været, og hans Haandtryk havde været fast, da Ministerchefen havde grebet Lejligheden til at forsikre ham om Regeringens Tillid. Hvad enten han vilde modtage Fjendens Angreb paa Skanserne eller ansaa det for rigtigere at opgive Stillingen og i Tide gaa tilbage, havde han frie Hænder. Hvad han gjorde, vilde have Regeringens Bifald, den vilde støtte ham til det yderste.

Tydeligere, mente Monrad, kunde man ikke være, naar man vilde kalde en Erklæring frem fra Generalen om, hvorvidt et Tilbagetog var nær forestaaende, og som Følge deraf Kongens Ophold paa Gottorp maatte anses for uhensigtsmæssigt. Da de Meza intet sagde herom, var de forebragte Bekymringer sikkert overdrevne, og Monrad begav sig til sine Væ-

¹⁾ General de Meza var født i Januar 1792 og var altsaa nu 72 Aar.

relser for at skrive private Breve og for med en vis smertelig Undren at tænke paa, hvor helt anderledes Sagerne tog sig ud her i umiddelbar Nærhed af Fjenden end i Ministerværelserne i København. Saa meget havde han dog lært at se under sit Ophold i udelukkende militære Omgivelser, at der bag den store Ro og alle Tings tilsyneladende Indpasning i hverandre kunde skjule sig en umaadelig Fejltagelse, hvis Følger var saa uberegnelige, at det vel var klogest at gøre som de uniformerede: være forberedt, men spare sin Energi op, til Begivenheden var der.

Kort efter at han var gaaet til Ro, blev han vækket ved, at den hos Kongen fungerende Generaladjutant for Landetaten, Oberstløjtnant Dahl, lod sig melde hos ham, og nu saa indtrængende, at egentlig ikke noget Afslag var muligt, opfordrede ham til paa ny at søge de Meza for denne Gang positivt at forelægge ham Spørgsmaalet om, hvorvidt der ikke burde rettes en Henstilling til Kongen om at vælge et Opholdssted længere bag Fronten end paa Gottorp og gøre det snarest muligt. Samtlige Kavalerer i Kongens Følge stod bag denne Opfordring. Monrad klædte sig altsaa paa og var hurtig hos den kommanderende General. Forholdene var i Henhold til denne Generaladjutants Henvendelse uden Tvivl alligevel betænkelige. Han havde intet imod, at man for at komme over Vanskeligheden med Hensyn til Hs. Majestæt, nu atter havde paakaldt hans Bistand, hans Nerver var i fuldkommen Orden, og det var ikke uden Interesse i det hele taget, at man ved denne Lejlighed havde søgt hans Mellekomst.

De Meza var gaaet til Hvile ved Monrads Komme, og denne betænkte sig paa at lade den gamle General

vække. Han søgte i Stedet for Stabschefen, Oberst Kauffmann, der i den sene Aftentime opholdt sig i Hovedkvarterets Bureau. Det var lettere at tale med denne end med Overgeneralen, og Mødet fik nu en friere Form end Sammenkomsten fra om Formiddagen med de Meza. Ministeren vilde imidlertid ikke falde med Døren ind i Huset ved straks at forelægge sit Spørgsmaal, det vilde tage sig saa underlig hæsblesende og civilt forskrækket ud, han angav derfor, at han var kommen for at spørge Stabschefen, om der var noget i den Overkommandoen meddelte Instruks, som forekom ham utydeligt. Paa Stabschefens benægtende Svar gentog Monrad for denne sin til de Meza udtalte ubetingede Tillid til, at Generalen vilde handle efter Øjeblikkets sande Tarv, og de to Herrers Samtale gled derefter ind paa Spørgsmaalet om, hvilken Modstand der overhovedet kunde ydes ved Danevirke.

Monrad havde hørt eller læst et Sted, at mere end en Tredjedels Tab kunde en angribende Styrke ikke taale, indtraf dette Tab, vilde Angrebet bryde sammen, det psykologiske Moment for Gennemførelsen af Fremstødet var forpasset. Og med en Forveksling af Spørgsmaalet: Angreb og Forsvar, som han ogsaa før i sine Fantasier om den Kamp, der nu i Virkelighedens Verden var begyndt, havde begaaet, udtalte han til Stabschefen, at der vel kunde ofres en Tredjedel af Armeen under Kampen i Skanserne, inden Tilbagetoget tiltraadtes¹⁾. Oberst Kauffmann blev ilde berørt af denne, som han tænkte sig, med Hensigt udtalte blodige Maksime, og han forklarede med

¹⁾ Jvfr. Hans Brøchner og Chr. K. F. Molbech, en Brevvexling 337.

en vis Styrke, at et saadant Tab overskred al rimelig Grænse samt forudsatte en Kamp, hvis videre Følger var uberegnelige og sandsynligvis vilde medføre Hærens Tilintetgørelse eller dog ikke tilstede Overkommandoen Beslutningsfrihed over dens Bevægelser, langt mindre et ordnet Tilbagetog, som Insiruksen udtrykkelig foreskrev. Monrad opgav uden Vanskelighed sin udtalte Formodning, der ikke paa nogen Maade maatte opfattes som en Fordring eller blot Forventning, men kun skuide tjene til at fremkalde en Udtalelse fra Stabschefen om, hvorvidt denne mente, Armeen overhovedet var i Stand til at holde Danevirkestillingen. Paa Stabschefens Svar, at han ikke ansaa det for sandsynligt, at Hæren ret længe kunde modstaa Fjendens overlegne Angreb, men at den nu stod rede til at modtage Kamp, ytrede Monrad, at Modtagelsen af en Kamp her i Danevirkestillingen unægtelig var det ønskeligste i politisk Henseende, men at han maatte gentage, at hvad Overkommandoen end bestemte sig til, havde den Regeringens Tillid og kunde gøre Regning paa dens Støtte.

Til Monrads Glæde slog nu Stabschefen selv paa, at det var urigtigt, at Kongen forblev i Hærens umiddelbare Nærhed, og det besluttedes, at Oberstløjtnant Dahl skulde gaa til Kongen til Trods for, at man nu maatte lade Majestæten vække, og forestille ham Sagernes Stilling. Det skete, men havde ikke den ønskede Virkning. Først da Monrad havde faaet Foretræde og under Henviisning til Kongens almindelige Ansvar med Hensyn til sin Person overfor sit Folk, og i Ord, ikklædte Farver hentede fra Indtrykkene i den nys sluttede Samtale med Stabschefen, bad Majestæten om at vælge et mere tilbagetrukket

Opholdssted, befalede denne Opbrud næste Morgen, idet han erklærede sig enig med Monrad i, at hvad han end selv vilde vælge, skulde man ikke søge at indvirke paa den kommanderende Generals Beslutninger.

4. Febr. Kl. 5 om Morgenen red da Kongen med sine Adjudanter til Flensborg, hvor Ankomsten skete ved Ottetiden, og hvor Kongen besøgte de fra Kampene ved Danevirke hertil evakuerede lettere saarede. Resten af Følget fulgte til Vogns. Endnu paa denne Tur, der næste Dag fortsattes til Sønderborg, udtalte Monrad under de utilslørede Samtaler om Forholdene ved Danevirke, som forefaldt, at Regeringen, hvad enten Overkommandoen valgte at levere Slag i den nu havende Stilling eller at gaa tilbage forinden, vilde støtte den til det yderste.

Man havde i Kongens Omgivelser i Flensborg saa lidt lagt Skjul paa, hvad der ventedes, at Præsten ved den danske Menighed der i sin Dagbog fra 4. Febr. 1864 skriver, efter at have anført Kongens Ankomst: »Om Formiddagen slemme Rygter i Omløb. Det blev sagt, at man maatte være forberedt paa, at Hæren snart blev nødt til at trække sig tilbage fra Danevirke. Jeg sagde harmfuldt, at det var kun Løgn og Sludder. Man beraabte sig paa Ytringer af Hofmarskalk Løvenskjold, Livlæge Konferensraad Lund og Kassereren Justitsraad Sally«, og Uhyggen bredte sig. Om Aftenen bedredes Stemningen ved Ankomsten nordfra af et Par Tusind Forstærkningsmænd, der lystig sang »Den tapre Landsoldat«, og udenfor Præstens Bolig raabte: »Det knjber nok her nede, men nu kommer vi gamle fra Præstø Amt«¹⁾. Det var

¹⁾ Th. Graae: Gamle Minder 65 ff.

netop paa det Klokkeslet, da i Hovedkvarteret det Krigsraad sammentraadte, som under General de Mezas Forsæde 5 Timer senere underskrev Beslutningen om, at Hæren næste Dags Aften skulde forlade Danevirkestillingen.

Kun et Par Dage forinden havde de Meza til en nær Ven blandt sine Officerer omtalt sin Frygt for, at den Meddelelse skulde være rigtig, der gik ud paa, »at Forholdene var nok saaledes, at han kunde vente Ordre til at opgive Forsvaret af Danevirkestillingen uden Kamp«. Generalen havde tilføjet, at han hellere vilde ligge 3 Favne under Jordens Overflade, end udføre denne Ordre. Saa lidt svarede Rønningen af Danevirkestillingen til Overgeneralens personlige Ønsker¹⁾.

I Hovedkvarteret ventede man næste Dags Formiddag et Angreb i Centrum, som Hæren rolig skulde oppebi. Det udeblev imidlertid — som bekendt fordi den fjendtlige Overkommando overfor det danske Fodfolks haardnakkede Modstand og Skansekanonernes sikre Skydning foretrak at afvente Udfaldet af den omgaaende Bevægelse, der var sat i Gang mod Øst —, og Kongen forlod uforstyrret Flensborg. I Mørkningen kom de Meza kørende i Wienervogn til denne By, tog ind paa Madam Raschs Hotel, spillede et Par Symfonier paa det Klaver, som stod i Hotelværelset og gik saa til Sengs. Da var Tilbageetoget under fuld Udvikling²⁾.

Samme Nat Kl. 1, altsaa tidlig Morgen Lørdag 6. Februar, modtog Kongen i Sønderborg Telegram fra Overkommandoen om, at Danevirkestillingen var

1) C. Hegermann-Lindencrone i Betragtninger, 79—80.

2) Th. Graae: Gamle Minder 67.

opgivet og Hæren paa Tilbage-march siden Fredag Aften. Kongen sendte straks Telegrammet til Konsejlspræsidenten, som først mente, »at der ikke var videre for ham at foretage«, men som kort derefter fandt det rigtigt, at han begav sig til København. I den Anledning indfandt han sig Kl. 2 Nat hos Kongen. Her modtog han fra Krigsministeren i København telegrafisk Meddelelse om Tilbageslaget og om, at Ministeren havde tilkendegivet Overgeneralen sin Misbilligelse af, hvad der var sket. Dette stred i den Grad imod, hvad Monrad nu nylig med ikke ringe Styrke saavel overfor de Meza som overfor Stabschefen og overfor Kongens Følge havde tilkendegivet som Regeringens Stilling, at han umuligt kunde undlade at gribe ind.

Han forlangte først at komme i telegrafisk Forbindelse med Krigsministeren. Dette mislykkedes, Krigsministeren havde forlængst søgt Hvile, men der var i København paa hans Vegne en Embedsmand [Major Ankjær (?)] til Stede paa Telegrafkontoret, og med ham indledede Monrad en telegrafisk Samtale, hvori han i Korthed meddelte de Grunde, han kendte, som maatte antages at have bevæget Overkommandoen til at fatte Beslutningen om Opgivelsen af Danevirkestillingen, samt sin Mening om, at en krigsministeriel Misbilligelse af dette Skridt under alle Omstændigheder ikke burde være fremkommet nu, da Overkommandoen frem for alt maatte være uforstyrret i Gennemførelsen af den maaske skæbnesvangre Beslutning. Som Svar fik Monrad Underretning om, at Retræten fra Danevirke var kommen Krigsministeren aldeles uforberedt, at han ikke havde haft Anelse om, at den saa tidlig skulde være sket, og at

der derfor intet var at ændre ved den tilkendegivne Misbilligelse.

Monrad var i høj Grad pinlig ramt af Krigsministerens Optræden. For det første kunde denne i København umulig bedømme Situationen nu ved Dannevirke, og dernæst indvarslede det overfor de Meza foretagne Skridt en ubehagelig, maaske farlig Strid indenfor Ministeriet. Ganske vist syntes der at foreligge en disciplinær Fejl fra Overkommandoens Side, og i og for sig maatte det indrømmes, at Efterretningen om Rømningen af Dannevirkestillingen kunde, naar den kom uforvarende, friste en Krigsminister næsten over Evne, men denne burde kunne sige sig selv, at Øjeblikket til at »misbillige« var saa uheldig valgt som muligt. Det gjaldt altsaa nu først og fremmest om at hindre onde Følger af Krigsministerens Telegram, og da det Dampskib, hvormed Monrad havde tænkt at gaa om Morgenen over Korsør til København, var blevet beordret til Flensborg, tilbød han under en ny Sammenkomst med Kongen at følge med Skibet paa et kort Besøg i denne By for der at søge de Meza og yde ham den moralske Støtte, han under de for Haanden værende Omstændigheder mulig kunde trænge til.

Kongen, der utvetydig udtalte som sin Overbevisning, at det vilde have været en Ødelæggelse for Hæren, om den ikke i Tide havde forladt Dannevirke, hvad han i et Telegram havde tilkendegivet de Meza, og som nu udtalte den Formodning i Nærværelse af sine Kavalerer og Monrad, at denne havde haft Del i den af Overkommandoens tagne Beslutning, syntes godt om Ministerens Plan, og Monrad tog da Afsked med Kongen efter at have mindet Majestæten om de-

res Enighed Onsdag Nat om, at man ikke burde søge at indvirke paa den kommanderende Generals Beslutninger. Denne Opfattelse havde været ledende for ham ikke mindre end for Majestæten under hele Opholdet ved Hovedkvarteret.

Saa snart det i det indtraadte Snevejr ved Daggry blev tilstrækkelig sigtbart til, at man fra Skibet kunde skelne Vand fra Land, forlod Damperen med Ministeren om Bord Sønderborg, og Kl. 10 var den i Flensborg. Under Vejs havde Monrad i Kahytten udarbejdet et Udkast til en Proklamation fra Kongen til Hæren.

Først nu om Bord paa Dampskibet, da han var bleven helt ene med sig selv, havde Monrad mærket, i hvor høj Grad han var sjælelig greben af, at den Begivenhed, der i flere Dage havde optaget hans Tanker som en nærliggende Mulighed, var bleven til Virkelighed. Den særegne Kreds af Mennesker, der i denne Tid havde udgjort hans Omgang og lige som aandelig havde omsluttet ham, havde ved sin udvortes rolige, militære Opfattelse af Sagen tvunget ham ind i en lignende Betragtningssmaade, men nu blev Opgivelsen af Danevirkelinjen for ham til det ulykkelige Sammenbrud af en Nations Forhaabninger, som det var. Alle i Danmark havde jo troet paa denne Sommerstillings Styrke til enhver Tid af Aaret som paa Evangeliet, han selv med, ja Krigsministeren ogsaa. Til dette Fantom var Danmarks politiske Holdning i aarevis for en væsentlig Del blevet støttet. Hvordan vilde Folket komme over denne uhyre Skuffelse? Hvad vilde der — ogsaa inden for Hærens Rækker — nu ske?

I Proklamationen, som i hans Hjerne hurtig blev formet, og som hastig blev nedskrevet, kom der, efter

en Indledning, der indeholdt en Tak til Soldaterne for deres Udholdenhed i at døje Savn ved Dannevirke, til at staa: »Soldater! . . . Dannevirke er opgivet. I Fjendens Vold er de Kanoner, der skulde have tæmmet hans Hovmod. Aabent ligger Landet for Fjenden. Dybt føler jeg med Eder, hvad vi derved har tabt. Men, mine Venner: Jeg har kun denne ene Armé til Landets Forsvar, og Eders krigskyndige Førere har forment, at jeg ej længer vilde have nogen Armé, dersom I ej nu trak Eder tilbage. Derfor tog de Beslutningen at vige. Soldater! Jeg staa ene i Verden med mit Folk. Hidtil har ingen Magt erklæret i Gerningen at [ville] staa os bi. Jeg stoler paa Eder og paa min Flaade. Rede er I til at udgyde Eders Blod, men vi er faa mod mange, og derfor maa det dyrt betales. Den almægtige Gud give, at Hævnens Time snart maa slaa for al den Vold og Uret, der tilføjes mig og mit Folk!«

Med dette Udkast i Lommen skyndte Monrad sig ved Ankomsten til Flensborg gennem de af det vigen- de Træn og af marcherende og hvilende Soldater opfyldte Gader til de Meza.

Generalen var tilsyneladende upaavirket af Krigsministerens Telegram, som han maatte have modtaget tidlig om Natten. Der var ikke Forandring at spore hos ham fra da han befandt sig umiddelbart bag Dannevirke, og Monrad følte sig nærmest skuffet. Hans Plan om — selvfølgelig uden formelig Fornægtelse af sin Kollega — ved nogle vel beregnede Ord i Samtalens Løb at faa den krigsministerielle Misbilligelse skudt til Side i Overgeneralens Bevidsthed, var der ikke Brug for, idet det under Sammenkomsten overhovedet ikke lykkedes ham at faa en egentlig Samtale bragt til Veje. De Meza syntes i al Høflig-

hed forundret over Ministerens Besøg. Han nævnede hverken Telegrammet fra Krigsministeren eller fra Kongen, og angaaende Beslutningen om Tilbagetøget, der jævnt og træt gik sin Gang uden for Vinduerne, hentydede han kun med et Par Ord til den i Krigsraadet optagne Protokol. Iøvrigt veksledes der blot almindelige Talemaader, og Monrad følte sig hurtig henvist til at trække Udkastet til Proklamationen frem og anmode Generalen om nogle Øjeblikkes Opmærksomhed, han vilde ikke forelægge Udkastet for Hs. Majestæt, forinden det havde været underkastet Overgeneralens Kritik.

Sætning for Sætning af Proklamationen blev altsaa læst op, men fremkaldte ikke nogen Bemærkning fra de Meza. Den kuldske General svøbte sig i sin Slobrok og var aabenbart ikke i mindste Maade tilbøjelig til at drøfte Hærens Anliggender med Konsejlspræsidenten, hvis Haand han trykkede til Afsked. Dette Haandtryk huskede Monrad senere, og det rolige Blik, der under Kalotten fulgte ham ud ad Døren, og uvilkaarlig fæstnedes i hans Sind den Respekt, hvormed han, alle Indvendinger til Trods, omfattede denne sære Mand med den smukke Krigshistorie og den usvigelige Ro under alle Livets Forhold.

Han kunde altsaa have sparet sig sit Besøg hos Generalen. Men dumt havde Meza*) alligevel baaret sig ad overfor Konsejlspræsidenten i det Kabinet,

*) General de Mezas Navn blev, medens han levede, hyppig ja maaske hyppigst anført uden Tilføjelse af »de«. Monrad sløjfede som Regel dette »de«, og de menige Soldater ved Danevirke, der raabte Hurra, hver Gang de saa Generalen, kendte ham kun under Betegnelsen »Meza«. Hans nære Ven og Vaabenfælle General Hegermann-Lindencrone kaldte ham altid kun »Meza«.

hvori der sad en Krigsminister, som uden Tvivl nu, efter hvad der var sket, vilde ham til Livs. Med ringe Umage vilde General Meza dog ved denne Lejlighed kunne have sikret sig baade Forstaaelse og Sympati hos den, paa hvis Stemme det for en stor Del vilde komme an ved Afgørelsen af det indgribende Kompetencespørgsmaal, som var under Opsejling. Mandens Selvsikkerhed overskred det fornuftiges Grænse, og han burde have indset og værdsat, at der til Grund for Ministerens Besøg laa Viljen til at staa saavel ham som Fædrelandet bi i et for alle danske overmaade alvorligt Øjeblik. Monrad var nærmest vred.

Paa Vejen til Telegrafstationen, hvorhen han hurtig begav sig, mødte han Oberst Kaufmann, der umiddelbart forinden var indtruffen i Flensborg med hele Stabens Personale og nu gik for at melde sin Ankomst hos Overgeneralen. Monrad fortalte Stabschefen om Krigsministerens Telegram og tilføjede i Fortsættelse af sin Meddelelse som en formildende Forklaring af Telegrammets Indhold, at Misbilligelsen, efter hvad der var telegraferet til ham, maatte bero paa, at Ministeren saa sent havde faaet Underretning om Tilbagetogets Tiltrædelse. Der var ikke Tid til yderligere Samtale, men ogsaa fra dette Møde, og særlig fra dette, bevarede Konsejlspræsidenten Indtrykket af overlegen Koldblodighed hos den øverste Hærledelse.

Paa Telegrafstationen telegraferede han til Krigsministeren sit Udkast til en Proklamation og udbad sig mulige Indvendinger sendt telegrafisk til Sønderborg. Derhen afgik han nu med en Damper, som førte nogle Fanger og forskelligt Materiel dertil.

I Sønderborg forelagde han Kongen Proklamationensudkastet, men her gik det ikke glat igennem som hos Overgeneralen. Kongen indvendte straks, at for det første maatte Sætningen: »Aabent ligger Landet for Fjenden« forandres. Fordi Danevirkestillingen var opgivet, laa Landet ikke aabent for Fjenden, vi havde Dybbølstillingen, og vi havde Udfaldsstillingen ved Fæstningen Fredericia og maaske andre Stillinger, hvorfra vi kunde »trække Fjenden i Kjöleskødet« og mulig vælte ham bagover. Og der var andre Udtryk i Proklamationen, som ikke syntes helt at svare til deres Hensigt. Mon for Eksempel ikke Ønsket om, at den almægtige Gud snarest skulde lade »Hævnens Time slaa«, bedre kunde vendes til et Ønske om, at den almægtige Gud snart vilde lade »Sejren krone en retfærdig Sag«, eller noget lignende, og Ordene »de Kanoner, der skulde have tæmmet hans (Fjendens) Hovmod«, vilde vist tage sig noget besynderlig ud i en Henvendelse som denne fra Kongen til Soldaterne, det vilde være at foretrække blot at sætte: »de Kanoner, der skulde have forsvaret Stillingen«, og saaledes videre. Ogsaa i Indledningen var der Vendinger, som ikke dækkede den indtraadte Tilstand, men Konsejlspræsidenten kunde selvfølgelig ikke gaa ud fra en militær Betragtning, som dog her var paa sin Plads, og han fortjente sin Konges Tak, fordi han midt i sin Optagethed havde fundet Tid til at udarbejde dette veltalende Udkast. Monrad forsøgte at være tilfreds med denne Anerkendelse.

Fra Krigsministeren forelaa der ikke nogen Meddelelse, og Konsejlspræsidenten gik om Bord i Danperen »Slesvig«, der bragte ham til Korsør næste Morgen Kl. 4.

Noget af det første, Monrad blev opmærksom paa ved sin Ankomst til Sjælland fra Sønderborg Søndag Morgen 7. Febr., var til hans Forskrækkelse og Ærgrelse en Offentliggørelse i Berlingske Tidende Lørdag Aften af det Udkast til en Henvendelse fra Kongen til Hæren, som Majestæten den foregaaende Dag havde modtaget fra hans Haand med saa tvivlsom en Tilfredsstillelse, og som han fra Flensborg havde telegraferet til Krigsministeren for af denne at æske en Kritik. Og her fremtraadte Udkastet som en fiks og færdig, virkelig til Hæren udstedt Proklamation, underskrevet: Kristian 9. og kontrasigneret af Konsejlspræsidenten, og man meddelte ham, at overalt i København var denne Proklamation med store Bogstaver opslaaet paa Gadehjørnerne. Hvilken Malkonduite af Krigsministeren!

Men dette var kun Indledningen til den Modgang, der ventede ham i København. Straks tidlig Morgen ved sit Komme modtog han Melding om, at der Aftenen og Natten forud i Anledning af Efterretningerne fra Overkommandoen til Krigsministeren om Opgivelsen af Danevirkestillingen havde været alvorlige Uroligheder forskellige Steder i Byen, navnlig i Amaliegade uden for det gule Palæ, hvor Dronningen residerede med Prinserne og Prinsesserne. Saavel Fodgarden som Hestgarden havde maattet kaldes til Hjælp for Politiet, og man ventede denne Aften en Gentagelse af Tumulterne.

Hvad Politidirektøren mente om disse Optrin? — At de vel havde en vis ondsindet Karakter, men at der foreløbig ikke var Grund til at frygte, at den offentlige Magt ikke med nogenlunde Lethed skulde kunne forblive Herre over Situationen. Ikke mindst

vilde Opgaven i saa Henseende lettes, hvis Konsejlspræsidenten medbragte Efterretninger, der kunde virke beroligende paa Stemningen i Hovedstaden. Der var i Gaar i Gaderne blevet raabt stærkt op om Forræderi, og baade Dronningens og Kongens og Ministerens Navne var blevet bragt i Forbindelse med disse Raab, men det »bedre Publikum« havde ikke taget Del i Demonstrationerne, om end en meget betydelig Menneskemængde ogsaa af ældre Borgere havde været paa Benene en stor Del af Natten. Studenterne havde bistaaet Politiet under Forsøgene paa at berolige Folk¹⁾.

— Hvad Slags Forræderi man sigtede til med sine Raab? — At der mellem Generalerne paa den ene Side og Kongen og Konsejlspræsidenten paa den anden Side var Forstaaelse om, at Danevirkestillingen ikke var et Forsvar værd, og at der med Fjenden var en eller anden Aftale om, at der ved den frivillige Opgivelse af denne Stilling kunde opnaas en Fredsslutning, hvorved Slesvig nok bevarede en Slags Forbindelse med Kongeriget, men knyttedes fast til Holsten.

Monrad havde straks ved Ankomsten til København tilsagt Ministrene til Møde i Konsejlspræsidiæt. I hans Bevidsthed var der, efter at Sigtelsen for Forræderi var kommen til hans Kundskab, foregaaet en Forskydning: det var ikke Tilbagetoget men denne Anklage, hvorom Sagen for Alvor drejede sig. Anklagen var farlig, fordi den i sin Uforstand aad sig som Gift ind i det alt paa forskellig Maade angrebne Forhold mellem Kongen og Folket, og fordi den, saalænge den endog blot antydningssvis bestod, tilintet-

¹⁾ F. Hendriksen: Kristian Zahrtmann 67.

gjorde enhver Mulighed for ham til at faa Indflydelse paa Nationens Sindelag.

I og for sig forstod han, at den oplevede Skuffelse kunde i Befolkningens brede Lag vende sig til en voldsom Beskyldning mod dem, der her stod nærmest for Skud, men lige vigtigt var det at faa denne Mistanke ryddet af Vejen. Kongens og hans egen trygge Søvn i Sønderborg Natten mellem Fredag og Lørdag, da Telegrammet fra Overkommandoen indtraf hos dem, og deres Forundring over, at Opgivelsen af Danevirkestillingen var indtraadt saa hurtigt efter deres Opbrud fra Gottorp, blev da for hans Forestilling til en efterhaanden mere og mere tydelig Tilkendegivelse af, at Tilbagetoget fra Danevirkestillingen egentlig var kommet dem lige saa uventet, som den var kommet alle andre i Danmark, og sikkert var det da, at de intet som helst havde haft at gøre med den i Krigsraadet tagne Beslutning. Optaget af disse og dermed beslægtede Tanker begav han sig til Mødet med sine Kolleger.

Det blev et bevæget Ministermøde. De civile Ministre indfandt sig med umiskendelige Tegn paa den dybe Skuffelse og Sorg, de var grebet af, Krigsministeren var nervøs og kampberedt, og der var hos Flerparten af de mødende en bestemt Afstandstagen lige over for Konsejlspræsidenten. Monrad vejrede øjeblikkelig Stemningen og fandt det klogt nu at følge sin umiddelbare Lyst. Han indledede Mødet med et i Formen behersket men i Virkeligheden dybt irriteret Fremstød mod Krigsministeren: Inden han gik ind paa Mødets egentlige og alvorlige Genstand, vilde han gerne i Forbigaaende, hos sin kære Kollega, Oberst Lundbye, udbede sig en lille Forklaring af,

hvordan i al Verden det var gaaet til, at det fra Flensborg sendte Telegram med hans Forslag til Formen i en ved Situationen nødvendig bleven officiel Henvendelse fra Kongen til Hæren og hans tydelig fremsatte Spørgsmaal til Krigministeren i den Anledning, i Ministeriet var blevet opfattet som en afsluttet Tilkendegivelse beregnet paa Offentliggørelse? Men her fik han Svar paa Tiltale:

Krigsministeren havde været isoleret som paa en øde Ø. Overkommandoen havde behaget at stoppe op med sine Meldinger eller valgt at sende forsinkede eller lidet sigende Meddelelser for pludselig Fredag Aften sent uden Spor af Forbindelse med tidligere givne Oplysninger i tjenstlige Indberetninger, mir nichts dir nichts at underrette ham om den fuldbyrdede Skandale, at den danske Hær havde forladt Dannevirkestillingen uden Kamp, der var værd at tale om. Fra Konsejlspræsidenten ikke en Linje hverken ved Brev eller Telegram! Saa Fredag Nat Anmodning om en telegrafisk Sanitale, hvori Ministeriets Chef søgte Lejlighed til at føre et Forsvar for de Meza's Opgivelse af Dannevirkestillingen! Og Lørdag Middag den fuldt færdige Tekst til en Proklamation fra Kongen til Armeen i Overensstemmelse hermed.

Her i Byen havde Krigsministeriet været formelig belejret af tætte Skarer af ophidsede Mennesker, der fyldte Trapper og Gange og trængte ind i Kontorerne og gjorde Ministeren ansvarlig for det ubegribelige Faktum, at vor ubesejrede Hær var veget tilbage fra den Plads, den var sat til at forsvare, ikke blot som man forsvarer Symbolet paa Landets Ære og Magt, men tillige og først og fremmest som man forsvarer det virkelige Værn for Riget. Hvad skulde

han sige til de bekymrede Mennesker andet, end at han intet Ansvar havde for de indtraadte Begivenheder, han havde intet vidst? Og fulgte det saa ikke som af sig selv, at han havde kastet i Gabet paa den ventende Mængde et Aktstykke, hvis Fremkomst dog røbede, at der i Krigsministeriet endnu bestod en Slags Forbindelse med de ledende Kræfter i dette Sammenbrud, men som ganske vist tillige tydede paa den, som man længst gørligt ønskede at tro umulige, Tingenes Tilstand, at Kongen og Konsejlspræsidenten billigede, hvad der var sket?

»Aabent ligger Landet for Fjenden!« Han som militær Person og Krigsminister, der efter Pligt og Evne havde dannet sig en Mening om vort Forsvars Opgave, maatte tilstaa, at han fattede ikke Visdommen i den paa dette Tidspunkt tagne Beslutning, hvis denne da ikke udelukkende var politisk, og saa forstod han den heller ikke. Og saa meget var sikkert, at skulde han vedblive at beklæde den Stilling, han indtog, vilde han ikke et Minut finde sig i at holdes uden for, naar de store Afgørelser skulde træffes. Men selvfølgelig, han var fuldt forberedt paa, at hans Fratræden som Minister var den logiske Konsekvens af de Forhold, hvor maaske og maaske ikke den mærkelig raadsnare General Meza stod for Styret.

Den vrede Krigsminister var øjensynlig støttet af Kollegerne, og Monrad behøvede ikke nogen yderligere Paavisning for til Bunds at se, at han tilligemed Kongen for det Bifalds Skyld, de formodedes at skænke Meza's Handling, var bleven af den almindelige Folkedom sendt i den aandelige Isørken, der øjeblikkelig danner sig, stor eller lille, mellem

Folk, hvor den uoprettelige Mangel paa Forstaaelse indtræder. Og her var Ørkenen af betydeligt Omfang, for det var hele det danske Folks Ubegriben, der var mellem Parterne. Medens denne klare Opfattelse arbejdede sig ind i hans Bevidsthed, indlod han sig i en fra hans Side mere og mere venkabelig holdt Samtale med Krigsministeren om de faktiske Omstændigheder, der kunde antages at have bevæget ikke blot Meza men, saavidt han vidste, samtlige Generaler til at anse en øjeblikkelig Tilbagegang fra Danevirke for nødvendig.

Lundbye indrømmede intet, men blev efterhaanden nogenlunde rolig, alt som Konsejlspræsidentens Stilfærdighed fik øvet sin dulmende Virkning, og den meget vigtige Erklæring af Monrad kom til at foreligge, at Overkommandoen havde begaaet en ikke ringe disciplinær Fejl ved ikke i Tide at underrette Krigsministeren om den i Krigsraadet fattede Beslutning.

Monrad vogtede sig foreløbig for at berøre, hvad der var blevet hvisket ham i Øret, umiddelbart før han Lørdag Aften forlod Sønderborg, at Overkommandoen aabenbart med beraad Hu havde indrettet alt paa, at Krigsministeren i København ikke skulde erfare noget om Tilbagegangen, før det var positivt umuligt at kontramandere det, derimod udhævede han lige som lejlighedsvis, at Krigsministeren jo kunde være vel tjent med den foregaaede disciplinære Overtrædelse, idet han derved var kommen til personlig at staa fri af Begivenheden og kunde træffe sine Forholdsregler derefter. Det varede noget, inden Krigsministeren forstod at udnytte den Fordel, der her ret uforvarende blev ham budt, det var at

opmarchere paa en fuldstændig ny Front, men saa kom det: Om Kongen og Monrad da vilde indvilge i, at de Meza og Oberst Kauffmann blev kaldet til København for at staa til Regnskab for deres Optræden baade ved Dannevirke og overfor deres Minister?

Det var den sidste Anfægtelse, der overgik Monrad i dette Møde. Han saa for sig Kongen, som han havde forladt ham i Sønderborg —; den sandru Konge, der aldrig vilde fravige sin Overbevisning og sit Udsagn om, at Hæren vilde være gaaet sin Undergang i Møde, hvis de Meza ikke havde haft det moralske Mod at vige i rette Tid. Skulde saa Overgeneralen og hans Stabschef nu for hele Verdens Øjne sættes paa Anklagebænken, blot fordi den paa sin Stilling nidkære Minister ikke forstod, hvad der var sket, eller gav sig Udseende af ikke at forstaa det? Lundbyes Krænkelser blev i Sammenligning med, hvad der her havde staaet paa Spil, for næsten intet at regne. Og Meza havde hans Tilsagn om Regeringens Støtte, hvad Generalen saa end besluttede!

Monrad undgik saa længe som muligt at svare direkte paa Krigsministerens Spørgsmaal og talte om det betænkelige ved at kalde Førerne bort fra deres Post nu netop, da Hæren var i særlig Grad vanskelig stillet, de Telegrammer, som i Dag forelaa, meldte jo om Kampe paa Retrætelinjen. Krigsministeren svarede, at han kunde gaa ind paa at sende Tilbagekaldelsesordren saaledes, at den først naaede de Meza og Kauffmann i Sønderborg, naar altsaa Tilbagetoget maatte antages at være tilendebragt. Samtidig med deres Fjernelse fra Armeen maatte der naturligvis sørges for Indsættelse af en midlertidig Overkommando.

Men Kongen vilde ikke samtykke i denne Forholdsregel! Det behøvedes heller ikke, det var en Handling af rent administrativ Art, som laa inden for den ministerielle Beføjelse. Om Lundbye da virkelig var saa sikker paa, at General Meza havde overskredet den Myndighed, der var givet ham i Instruksen?¹⁾ Ja! Han havde uden Nødvendighed — der var Tid nok til Indberetning — tilsidesat alle Regler for sin Stilling som Hærfører i et konstitutionelt Monarki, hvor det var Krigsministeren og ikke nogen anden, over for hvem han var ansvarlig for sine Handlinger! Men naturligvis, dækkede Hs. Majestæts og Konsejlspræsidentens Vilje de Meza, saa betød Krigsministerens Indvendinger ved denne Lejlighed intet, men hans Begæring om Afsked fra sin Plads i Kongens Raad forelaa da med det samme. Han gik imidlertid næppe ene ud af Ministeriet.

Monrad oversaa i et Nu Situationen. Hvis Krigsministeren nu blev fjernet med adskillige, formodent-

¹⁾ I den Overkommandoen 1864 24. 1. meddelte Instruks af 22./1. hedder det bl. a.: »Hvorvidt vi skal drive [Danevirke-] Stillingens Forsvar, er det umuligt forud bestemt at afgøre, og det maa i hvert enkelt Tilfælde blive den kommanderende Generals Sag at fatte Beslutning herom i Overensstemmelse med Begivenhedernes Gang. Til Vejledning i denne Henseende skal Ministeriet gøre opmærksom paa, at saa stor Interesse det end maa have at bevare Landet mod fremmed Vold og derved kun at vige tilbage efter en afgørende Kamp, saa er det dog... af endnu større Betydning, at det kommende Foraar finder os i Besiddelse af en dygtig og slagfærdig Hær. Kampen i Danevirkestillingen tør altsaa ikke føres saa vidt, at Hærens Tilværelse som Hær kompromitteres, hvad der ogsaa følger ligefrem deraf, at vi bag denne Stilling har en anden Forsvarslinje i vore Flankepositioner, og at vi til disses Besættelse kun kan gøre Regning paa den samme Hær, som kæmper ved Danevirke«.

lig de fleste, af de andre Ministre — Ansigterne tydede derpaa —, og General Meza uanfægtet beholdt sin Stilling, »hvilken Olje vilde man ej have gydt paa den flammende Mistanke« mod Kongen og ham selv! Det vilde være en Bekendelse, om ikke i Ord saa i Gerning, af den uhyre Usandhed, at »Generalen havde handlet efter en højere, hemmelig Befaling«, det Baal af Vrede, som derved vilde opstaa, vilde ikke være til at slukke¹⁾. Og naar alt kom til alt, en Tilbagekaldelse til Afgivelse af Forklaring var jo ikke i og for sig at gaa Manden for nær, den Mangel paa Begriben af, hvad der var sket, der som en ætsende Taage dræbte Roen i alles Sind, var i sidste Instans Mezas Værk, hvorfor havde han ikke i rette Tid givet Krigsministeren Underretning og en første nødtørfdig Forklaring? Generalens Holdning i Flensborg overfor hans Regerings Konsejlspræsident var i saa Henseende vejledende. Men saa turde netop en Indgriben fra oven være paa sin Plads. Det var ikke nok i Realiteten at have Ret i et Anliggende som det foreliggende, ens Adfærd skulde ogsaa give Nationen Adgang til at forstaa, hvor Retten var at finde. Men Majestæten? Endnu skete der jo ikke Meza noget virkelig ondt. Han var angrebet, han vilde faa en glimrende Lejlighed til at forsvare sig. Og nu gjaldt det først af alt: ved en Optræden, som ikke kunde mistydes, at faa kvalt den Mistroens onde Brand, hvis Kvalm slog imod en endog i selve Ministerraadet. Monrad var ikke længer i Tvivl.

Om Eftermiddagen blev der fra Krigsministeriet sendt til Sønderborg følgende Telegram at aflevere i Hovedkvarteret :»General de Meza og Oberst Kauff-

¹⁾ D. G. Monrads Deltagelse 70.

mann begive sig uopholdelig til København. General-løjtnant Lüttichau overtager midlertidig Overkommandoen med Major Stjernholm som Stabschef«. Ministerkrisen var undgaaet.

Efter Ministerraadet forhandlede Monrad med en Del højere Officerer af Garnisonen og andre om Situationen i København. Det Forslag om Erklæring af Belejringsstilstand i Hovedstaden, som Tscherning ved denne Lejlighed fremsatte, fandt ikke Støtte hverken hos Officererne eller hos Monrad og bortfaldt saaledes med det samme.

Til Kl. 12 Middag havde Monrad sammenkaldt til sin Bolig foruden forskellige Redaktører tillige Formanden i Arbejderforeningen af 1860 — hvilken Forening da som nu repræsenterede den jævne Middelstand — og Studenterforeningens Seniorat som dem, der formodedes at have størst Indflydelse paa den offentlige Mening i København, og han gav i Korthed de forsamlede en Fremstilling af sit og Kongens Forhold ved Tilbageøget fra Danevirke: Det var kommet for dem lige saa uventet som for alle andre, de havde intet vidst om Krigsraadets Sammenkaldelse, end mindre om det Resultat, hvortil dette var naaet, og det Udkast til en Proklamation, de Herrer her i København havde læst paa Gadehjørnerne, var affattet, efter at Meddelelsen om, at Danevirke var forladt, var modtaget i Sønderborg, ikke før, som han til sin Forundring erfarede, at nogle antog. Offentliggørelsen var en beklagelig Fejltagelse. Disse positive Oplysninger maatte de Herrer nu give en saa stor Udbredelse som muligt.

Studenterforeningens ledende Senior, Vilhelm Rode, svarede paa Forsamlingens Vegne, at de givne

Meddelelser skulde blive bragt videre, men han vilde lige saa lidt indestaa for, at de vilde virke beroligende paa Stemningen i København, som han kunde forsikre noget om, at de havde beroliget de tilstedeværende. Forbitrelsen i saa godt som alle Kredse i Hovedstaden mod Konsejlspræsidenten personlig var overordentlig stor. Hertil føjede saa Formanden for Arbejderforeningen, C. V. Rimestad, at Gadedemonstrationerne denne Aften sandsynligvis vilde faa et endnu mere ondartet Forløb, end de havde haft den foregaaende Aften. Efter at Mødet havde varet omtrent et Kvarter, skiltes man med betydelig Kølighed paa begge Sider.¹⁾

Monrad var overrasket og betænkelig ved den Uvilje, han mødte fra disse Kanter. Det var ham en Advarsel og en Anvisning for sin Optræden i de Møder, han endnu havde tilbage at bestaa.

(Sluttes).

¹⁾ H. C. A. Lund: Studenterforeningens Historie II, 542 ff.